

MALKOVICS TIBOR

SZÁLASI FERENC A PSZICHOHISTÓRIA TÜKRÉBEN

I. „SZÁLASI TESTVÉR”¹

Szálasi Ferenc a magyar történelem 20. századi szakaszának, és minden bizonnyal Közép-Kelet-Európa történelmének is az egyik legszégeventeljesebb figurája. Élettörténete részben feltárt, egyebek mellett Kádár Gyula és más kortársak visszaemlékezéseiből, illetve történészek tollából, mint amilyenek Karsai Elek, Karsai László, Tilkovszky Lóránd, Ungváry Krisztián, Szerencsés Károly, Zinner Tibor vagy mások, hiszen a sort még tovább folytathatnánk. De egyéb forrásjellegű dokumentumok is rendelkezésre állnak napjainkban, például „*A Szálasi-per*” anyaga Karsai Elek és Karsai László szerkesztésében, a „*Szálasi naplója*” Karsai Elek szerkesztésében és magyarázataival, illetve a „*Szálasi Ferenc börtönnaplója 1938-1940*” című kötet Csiffáry Tamás szerkesztésében. Sok szempontból még a manapság korabeli szélsőjobboldali kiadványokat újra megjelentető Gede testvérek kiadója is hasznot hajt a józan felfogású

¹ Az ötlet *Thomas Mann*-tól származik, hiszen „*Szálasi testvér*” is kellemetlen és szégyellni való, szerfölött kínos rokonság. *Thomas Mann* egyébként *Hitlert* zseninek, a mélypont zsenijének tartotta. Úgy vélekedett róla, hogy mint fickó katasztrófa, de ez még nem ok arra, hogy mint jellemet és sorsot ne tartsák érdekesnek. Egy interjúban ezzel kapcsolatban *Eörsi István* azt is mondta, hogy *Hitler* „zsenije” egyedülálló életművet hagyott hátra, miszerint a rossznak mint nemzeti életfilozófiának a tudatos felvállalásával, a germánság érdekében erkölcsös, akár az egész világot is elpusztítani. A „*Hitler testvér*” – *Hitler* ironikus ábrázolása a *Tegebücherblatterben* jelent meg. Eredetileg az „*Európa vigyázz!*” egyik darabja lett volna. *Thomas Mann*: *Naplók*. p. 534., 697.

kutatóknak, mert magyarázó szövegek nélküli – ezért sok szempontból nem csak kritizálható, hanem veszélyes – fakszimilék jelentősen megkönnyítik a korabeli nyomdatermékek hasonmásaihoz való hozzáférést.

Mégis Szálasi személyiségének élettörténeti (*pszichohistóriai*) vizsgálatával – bár a történelem, a politikatörténet tekintetében, akár „lerágott csontnak” is tekinthető személye – kevesen foglalkoztak eddig a szakirodalomban. Ezért magam a politikai kommunikáció és a pszichohistória felől próbálok közelíteni hozzá.

A dolgozat másik célja, rámutatni arra a tényre, hogy a 20. század közepe „utat vesztett” társadalmában, így a magyarban is megjelent az olyan „hamis realista”^a, akinek agresszív, hatalomvágyó, kispolgári messiástudattól áthatott, deformált politikai jelleme – amely egyáltalán nem volt ismeretlen jelenség akkoriban Európában –, rendíthetetlen hittől vezérelve kívánta az adott nép és egyben Európa faji-nacionalista alapon történő felemelését, egységesítését és az „igazság útjára” bocsátását. Szálasi (de a totális diktatúrák vezéreinek felsorolását folytathatnánk még) élettörténete, históriája azt bizonyítja, hogy mindenképpen ilyen „hamis realista”² volt, aki küldetéstudattól vezérelve, szörnyű katasztrófába sodorta saját országát és népét. Ezzel részben közreműködve abban, hogy Európára olyan gonosz és bornírt pusztulás jöjjön, amelyhez hasonlót bár látott a vén kontinens néhány tíz esztendővel azelőtt, ám mégis egyedinek mutatkozik számos vonása tekintetében.

Minden bizonnyal eredményeink támadhatók és védhetők is lesznek egyben. Azonban ez minden hasonló jellegű és témájú dolgozatnál nem csak szükséges rossz, hanem kívánatos feltétel is. De tervezzük munkánk folytatá-

- 2 A „hamis realista” vagy „álrealista” típusát voltaképpen *Machiavelli* már nem csak ismerte, de általánosította is, hiszen követelménynek tartotta a fejedelem szempontjából a – számára szükséges – látszatot megteremteni, függetlenül attól, hogy mi az igazság. Az álrealista, „hamis realista” meghatározás – mint láttuk – *Bibó Istvántól* származik, aki a huszadik században csupán a közép- és kelet-európai politikusokra alkalmazta azt. A valóságnak megfelelően azonban, az elmúlt évszázad során az álrealisták csakúgy hemzsegetek a világon. Tele volt a világ olyan politikusokkal, akik jól tudták, hogy veszedelmes lépéseket tesznek a jövő szempontjából, mégis megtették, mert a pillanatnyi hatalmi helyzet azt látszott megkívánni. Ormos Mária szerint: „Lloyd George tudta, hogy Németországtól nem lenne szabad megkövetelni minden háborús kár megtérítését, beleértve ebbe a hadirokkantak, özvegyek és árvák ellátását is. Ostobaságnak tartotta Ausztria-Magyarország gazdasági egységének megszüntetését, és hibásnak a lengyelek megajándékozását több mint kétmillió némettel, Csehszlovákiát pedig több mint hárommillióval. Tudatában volt annak is, hogy ésszerűtlen és egyúttal igazságtalan a magyar milliók elszakítása anyaországtól. E hibás, ostoba és igazságtalan döntéseket mégis sorra aláírta. Vajon nem volt-e ő is álrealista?”. Ormos Mária: *Politikai szerepek és személyiségek a huszadik században*. Előbbiekhez hasonlóan Erich Fromm a „fogyatékos realizmus” kifejezést használja könyvében Hitlerrel kapcsolatban, amely alatt azt érti, hogy bizonyos személyek a „szabadságot” a felelősség és a köztötség teljes hiányaként értelmezik, ezáltal személyiségjegyeik közt megjelenhet az uralomvágy, de legfőképpen a valóságtól való elszakadás. Egy mondatban megfogalmazva, az ilyen embert a „kellemes játékok és álmok vegyülete” jellemzi, és nem találja a kivezető utat ebből az állapotból. Erich Fromm: *A rombolás anatómiája*. p. 554-563.

sát, a jelenlegi anyag kibővítését egy Adolf Hitlerrel való komparatív elemzéssé, illetve egy másik, hosszabb kutatás elvégzését, amely Szálasi és Szabó Albert élettörténetét vizsgálná, hasonlítaná össze. E tervek miatt az esetleges észrevételekből nagymértékben profitálni tudunk majd.

2. KIBŐL LESZ POLITIKUS?!

Hogy kiből lesz politikus, az bizonyos természet adta *a priori tényezőknek* is az eredménye. De, ahogy Ormos Mária, „*Politikai szerepek és személyiségek a huszadik században*” című írásában utal rá: „Lehet valaki jó vagy rossz politikus függetlenül attól, hogy alacsony vagy magas, ragyás vagy sima bőrű, melankolikus vagy kolerikus, szentimentális vagy harmonikus, kisebb vagy nagyobb mértékben nárcisztikus (melyik politikus nem az legalább egy kicsit?), vagy – tegyük fel – egyáltalán nem az, és függetlenül attól is, hogy mérsékelten ünnepeletti önmagát vagy lázas önpropagandát folytat. Természetesen nagyon szerencsés az a politikus, aki jó kiállítású, arcvonásai harmonikusak, simán beszél és a hangja ércesen, de mégis melegen cseng – avagy: csinos, elegáns, és kellemes alt, esetleg mezzoszoprán hangon szólal meg. Szerencsés, mert rajta már nem sokat kell „megcsinálni”, ám e tulajdonságok birtokában még mindig nem dől el, hogy vajon nagy vagy jó politikus-e”.³

Azonban Lányi Gusztáv szerint, azzal kapcsolatban, hogy kiből lesz jó politikus a pszichológia szempontjából, „[...] mindenesetre van néhány megkerülhetetlen „testi” konstans: ezek a természet adta a priori jellemzők”.⁴

Lányi „*Szomatikus lélek és politikai kommunikáció*” című tanulmánya szerint ennek megállapításakor kalkulálni kell: 1, a testet mint olyant; 2, a nemi szerepet; 3, a családot mint természet adta, organikus csoportot; 4, a születési sortrendet; 5, az életkort és 6, a halál természetét.

Szálasi Ferenc pszichohistóriája szempontjából most ezeket – az említett és – a megkerülhetetlen testi konstansokat fogjuk elsőként körüljárni.

2.1. A TEST

Mára szinte közhely, egy politikus szempontjából igencsak fontos, hogy a teste alacsony, magas, kicsi vagy kövér. A politikai szerep tekintetében ugyanis maga a politikai szerep és a test a dominancia vagy szubdominancia viszonyainak egyik rendezőjévé lép(het) elő.

³ Ormos Mária: *Politikai szerepek és személyiségek a huszadik században*.

⁴ Lányi Gusztáv: *Szomatikus lélek és politikai kommunikáció*. p. 162.

Szálasi Ferenc testi jellemzőivel kapcsolatban egy kilencvenes évek eleji televíziós dokumentumfilm jut a dolgozat készítőjének eszébe, melyben Szálasi menyasszonya, 1945. április 29-től felesége, Lutz Gizella, egykori internált, majd a kalocsai fegyintézet lakója, a rabok sok évtizeddel későbbi visszalátogatása során Szálasi fényképét simogatta, és azt mondogatta: „olyan szép ember volt”.⁵ Ha nem is kell e kijelentését feltétel nélkül elfogadnunk Szálasi egykori menyasszonyának, később feleségének, annyi bizonyos – ahogy hamarosan látni fogjuk –, Szálasit kortársai nem csak jól öltözött, határozott fellépésű, hanem jó kiállítású férfinak is látták. Szálasi a háború végére változott meg.⁶ Nagy Vince, a Szálasi-perben a politikai vádló szerepet vállaló jogász, később – az 1946-os perre emlékezve – a következőképpen festette le a valamikori „nemzetvezető-nemzetvesztőt”: „magas, gömbölyű fejű alak, borotvált, puffadt, sápadt arc”. (Elhíhető, amit Rajnis egy minisztertanácson a szemébe mondott, hogy festi az arcát.)⁷

Korábban Szálasi esetében a testmagasság mindenképpen a „nagy ember” benyomását keltette tisztársaiban és későbbi pártársaiban, szimpatizánsaiban egyaránt. Ehhez társult a hadseregben átlagot meghaladó – bár rendszerezetlen, dilettáns – tudása és olvasottsága, mely bajtársai elismerését mégis kiváltotta. Ám a test magassága még önmagában nem hozza meg egy politikus sikerét vagy kudarcát a politikában. Hiszen egy politikus érvényesülését vagy bukását – mint említettük – még további testi és más tényező is eredményezi. Ilyen tényező lehet a nemi szerep, vagyis, hogy valaki férfi vagy nő. A következőkben ezt vizsgáljuk meg.

2.2. A NEMI SZEREP

A politikai szerep elsősorban maszkulin jegyekkel rendelkezik. Már Platón és Arisztotelész is úgy gondolta, hogy a politika, az állam, az államról való gondolkodás, a katonáskodás tradicionálisan csakis a férfiak elfoglaltsága lehet. Ez így is maradt az emberiség történelmének túlnyomó részében. Ennek szocio-

⁵ Szálasi Ferencné, született Lutz Gizella 1945. július 3-án tért haza Németországból Magyarországra. Ezt követően őrizetbe vették, internálták, 1953. decemberében 12 év börtönre ítélték, annak ellenére, hogy addig semmiféle politikai tevékenységet nem folytatott. A Legfelső Ügyész-ség elnöke 1957. február 28-án a kalocsai fegyintézetből feltételeesen szabadságra bocsátotta. Később kifogás alá eső magatartást nem tanúsított, munkahelyén elégedettek voltak vele. 1975. október 13-án a Fővárosi Bíróság mentesítette a büntetett előlethez fűződő jogkövetkezmények alól.

⁶ Maga is azt írja december 3-ai fogságban vezetett „Esemény Napló”-jában fizikai állapotáról, hogy „[t]estileg leromlottam, de még bírom, remélem mindaddig legalább, amíg a főtárgyalásom lesz. Igen komolyan készülődöm rá”. Karsai Elek – Karsai László: A Szálasi per. p. 21.

⁷ www.rev.hu/sulinet45/szerviz/oha/nagyv.htm

lógiai gyökerei a férfiak és nők közti testi különbségekig, ebből következően a család létrejöttéhez vezethetők vissza. Vagyis a nők ama biológiai adottságához, hogy egyedül ők képesek gyermekeket a világra hozni. A férfiak kötelessége a gyermek(ek)ről és az anyáról való gondoskodás lett. Ezek a tények teremtették meg a családon belüli munkamegosztást, amely viszony a társadalmon belüli munkamegosztást és a létrejövő úr-szolga viszonyokat jelezte előre. A férfiak gondoskodásából és oltalmából intézményes formában a katonáskodás és az állam következett. Annak ellenére, hogy a korai emberi társadalmakban – állítólag – megjelent a matriarchátus intézménye, dominánsan mégis a férfiuralom, a patriarchátus jellemezte a formálódó emberi közösségeket. Az állam vezetésének művészete a férfiak kiváltsága lett, míg a nők a családon belüli bensőséges légkör biztosításában jutottak szerephez, illetőleg a férfi „háztartását” vezették. A polgári kor, bár lerombolta a társadalmak úr-szolga viszonyait, de helyükbe más függőségi formákat állított. Az úr-szolga viszony a polgári családon belül maradt fenn. Többek között ezzel a ténnyel magyarázható, hogy a nők sokáig nem folytathattak felsőfokú tanulmányokat, illetve nemcsak hogy a politikusi szerep volt elzárva előlük, hanem maga a politikai részvétel is.

Szálasi nemi szerepét tekintve férfi volt, és annak is tartotta magát. Már „*A tiszti nősülési óvadékról*” írott tanulmánya esetében is fontos felhívni arra a figyelmet, hogy Szálasi a tiszti kaució ügyében, amely a Horthy-korszak hadseregében bevált intézmény volt, nem teljesen pártatlanul fogalmazta meg saját nézeteit. Ugyanis személyesen is érdekelve volt a nősülés kérdésben. Sipos Péter tanulmánya alapján: „1927 májusában ismerkedett meg az akkor 21 éves Lutz Gizella tisztviselőnővel. Szálásinak, mint vezérkari századosnak 60 ezer pengő lett volna az óvadéktökéje, amit a menyasszony családja nem tudott előteremteni. Szálasi – saját állítása szerint – 1938-ig önmegtartóztatásban élt, 1945. április 29-én kötöttek házasságot.”⁸ Szálasit tehát valóban nagyon közelről érintette az óvadéktöke kérdése, mely a háborút megjárt fiatal férfi tekintetében mégiscsak érthető lehet.

És itt hívnánk fel egy dologra a figyelmet, amely talán nem csak Szálasi politikusi, hanem férfiúi külcsínét is bizonyítja. 1941-ben Szálasi a Nyilaskeresztes Párton belül szembe találta magát párttársával, Baky Lászlóval, az egykori csendőrőrnaggyal, nyilas országgyűlési képviselővel, az SS kötelékébe tartozó Sicherheitdienst (SD) ügynökével. Amint Karsai Elek említi könyvében: „Baky mindent elkövet, hogy Kováts Klára titkárnőt eltántorítsa Sz-tól (értsd Szálasitól – MT). Állást, pénzt ígér neki, hogy otthagya Sz-t, mert Sz teljesen lehetetlen a németek előtt, bolond, aki egyáltalán nem jön tekintetbe. Baky kijelenti Kováts Klárának, mindent el fog követni, hogy Sz

⁸ Sipos Péter: Egy politikai eszmerendszer kialakulása. p. 259.

nagyzási hóbortját megtörje, és vagy józan belátásra kényszerítse, vagy elpusztítsa. Vagy ő – Baky –, vagy Sz, de az egyiknek pusztulnia kell. Kováts Klára hűségesen és rendíthetetlenül kitart Sz mellett, kioktatja Bakyt, hogy menjen ki a pártból, ha így gondolkodik, de ne destruáljon a párton belül. Baky ingerülten kijelenti: Kováts Klárának semmi köze, hogy ő benn van-e még a pártban, ő – Baky – kötelességének tartja, hogy mindenkit felvilágosítson a párton belüli helyzetről, és a pártból akkor fog elmenni, amikor azt jónak látja. Kováts Klára mindenről részletesen jelentést tesz Sz-nak, aki a továbbiakban is feladatául adja Baky felderítését, figyelemmel kísérését és az egész *Magyarság* napilap körüli újságíró-cimboraság nyilvántartását. Kováts Klára a mozgalom leghűségesebb harcosa”.⁹

Az elmondottak fényében joggal gondolkodhatunk el rajta, hogy e példátlan hűség pusztán a pártvezérnek, felettesnek szólt-e, vagy Szálasi férfiúi vonzereje is közrejátszott abban, hogy a titkárnőnek sikerült ellenállnia a szempontjából csábító megkísértésnek. Annyi azonban bizonyos, hogy Szálasi börtönnaplójában, 1938. október 11-én a következő bejegyzés található: „Gondoskodás Kovács Kláriról, állásba.”¹⁰ Hűséges titkárnőjéről tehát még a szegedi Csillagbörtönben sem feledkezett meg, amely meglehetősen korrekt, férfias tulajdonságnak nevezhető.

Szálasi későbbi férfiúi viselkedése kapcsán még egy adalék. A már idézett Nagy Vince, a Szálasi-per politikai ügyésze a következő megállapításokat tette a „nemzetvezető” – 1946-os perét közvetlen megelőzően – tanúsított magatartására emlékezve: a kihallgatás egész ideje alatt „[...] fejét felvetve tartja, tekintetemet elkerüli, majdnem állandóan a mennyezetre vagy a vele szemben levő fal felső részére néz. Benyomásom az volt, hogy bizonyos büszkeséget igyekszik megjátszani, hogy imponáljon nekem. De mikor nem lát ilyen hatást nálam, ellenkezőleg, bár hűvös tárgyilagossággal, de mint egy gyilkossal beszélek vele, ilyenkor izeg-mozog, már-már kiesik felvett gögös pózából. Ekkor észbe kap, és visszarendezi arcát és testtartását előző, előre végiggondolt, mozdulatlan nyugtalanságba”.¹¹ Szálasi tehát a népbírói tárgyalás előtt is megőrizte azt a gögös, hideg, katonás viselkedést, amelyet még a hadsereg kötelékében szocializált. Hovatovább bizonyos manipulatív technikát igyekezett átgondolni, bevetni, alkalmazni.

Persze a manipulatív technikák, az imázsépítés és az imázs kialakításának módszereiben kétségtelenül a két másik diktátor, Hitler és Mussolini alkotta meg a modern iskolát. Ormos Mária szerint: „Mindenki más, Sztálint is ide-

⁹ Karsai Elek: „Szálasi naplója” – A nyilas mozgalom a II. világháború idején. p. 58.

¹⁰ Csiffáry Tamás: Szálasi Ferenc börtönnaplója, 1938-1940. p. 56.

¹¹ www.rev.hu/sulinet45/szerviz/oha/nagyv.htm

értve, akkoriban csak a nyomukban bandukolt. Hozzáteszem, egy olyan iskolát hoztak létre, amelynek manapság – a diktatúrára jellemző személy körüli kultusz egyes elemeit leszámítva – minden politikus nebulója lett valamilyen módon. Mit kell leszámítani? Mindenek előtt természetesen a dicső, katonás megjelenést, aminek a helyébe a lezser, ám mégis sportos allűr lépett, továbbá a nagyság mesterséges megjelenítését, a mellszobrok szériagyártását, valamint az ugyancsak sorozatban készülő dicsőítő irodalmi „alkotásokat”, amelyeket – mintegy természetes és mintegy spontán módon – a gyakori tévészereplések, plakátok, reklámok, pletykarovatok és a színes magazinok váltottak fel. Egyébként a Mussolini és Hitler által használt eszközök köre az ő koruk óta csupán kiteljesedett. Ők vetették be először a fotózás minden mennyiségben elvét, ők kezdték el a jól megválasztott helyszíneken tartott nagy beszédek rítusát, a történelemben elsőként Hitler folytatott gigászi választási kampányt, ő használta elsőként rendszeresen a rádiót. Hetente forgatták mindkettőjükéről a filmhíradót, és a televíziót csak azért nem vették igénybe, mert még nem volt annyira kifejlesztve, hogy használni lehessen. Miben áll a módozatot érintő különbség az elmúlt század első és második fele között? Vélhetően főként abban, hogy akkoriban egy politikus maga kínálta ki önarcképét, utóbb viszont az imageremtéssel jórészt erre kiképzett szakemberek foglalkoznak a logopédustól a szabón és a sminkmesteren át a szövegíróig és a pszichológusig”.¹²

Hitler természetesen pályája elejétől fejlesztette féltve őrzött imázsát. Furcsa módon Szálasinak a legnagyobb „fellépése” népbírói tárgyalása volt, a bitófa árnyékában. Szálasit, Nagy Vince előtt játszott „mintegy szobrot alakító”, rezzenéstelen viselkedéséből csak egyetlen egy dolog volt képes kiköknöteni, ha a kommunikációs partnere átlátott „tervein”, és nem úgy viselkedett, ahogy azt a férfi elvárta volna tőle, ahogy azelőtt környezetétől megszokta.

A test és a nemi szerep terén folytatott megfigyelések után térjünk át a származás, a család, a születési sorrend és a „tanulóévek” meghatározó hatásaira, melyek szintén nagyon fontosak a politikusi érvényesülés tekintetében.

2.3. A SZÜLETÉSI SORREND, A SZÁRMAZÁS, A CSALÁD ÉS A „TANULÓÉVEK” KEZDETE

A politikai magatartás pszichohistorikus vizsgálata szempontjából különösen a többségi-kisebbségi csoporttagság, etnikai hovatartozás, a különböző stigmák, örökölt fogyatékoságok vagy képességek megléte, illetve hiánya lehet döntő mozzanat. Szálasit tekintetében, bár stigmákról, örökölt fogyaté-

¹² Ormos Mária: Politikai szerepek és személyiségek a XX. században

kosságokról nem tudunk, de az egyéni képességek közül számosra hozhatunk igencsak illusztrisnak nevezhető példát. De talán mégis a születési sorrend a legérdekesebb vonás Szálasi szempontjából, amely további életét meghatározhatta. A születési sorrend ugyanis a társas készségek és a politikai dominancia küzdelmek szempontjából sem érdektelen dolog. Nem mindegy, hogy az ember milyen születési sorrendben, azaz testvére(i) csoportjában milyen „a priori” hierarchiában szocializálódott. Lányi Gusztáv szerint: „Az egyedüli helyzet, az elsőszülött, a középső(k) és az utolsónak született gyermek szerepei egymástól különböző társas készséget és felnőttkori vezetői alkalmasságot hozhatnak létre a politikai tér világára is transzformálódva”.¹³

Louis H. Stewart, „*Birth Order and Political Behavior*” (Születési sorrend és politikai magatartás) című tanulmányában kifejti, hogy a születési sorrend hierarchiájában az *elsőszülött fiú* (politikuskokról lévén szó, Stewartot elsősorban a férfiak születési sorrendje érdekelte), aki nagyobb dominancia-tapasztalatokkal és a mások ügyeibe való eredményesebb beavatkozási készségekkel rendelkezik. A *középső fiú*, aki életét függő helyzetben és relatív gyengeségben kezdve csak később szerzi meg a kedvező alkalmat a dominancia elérésére, önmagát tulajdonképpen egy társadalom, azaz a család mikrotársadalma közepén találja, olyan pozícióban, amelynek lényege a közvetítés és az alkalmazkodás. Az *utolsó fiú*, aki relatív gyengeségben és függő pozíciósor végén kezdi életét, valószínűleg haragot táplál magában a felette lévőkkel szemben. Az *egyetlen fiú*, aki egyedüli örököse a múlt és a jelen családi társadalmának, valószínűleg ő rendelkezik a legnagyobb eséllyel, hogy azonosuljon a társadalommal, mint egészszel. Szálasi tekintetében tudni, hogy az *utolsó fiú* státuszában, valószínűleg a relatív gyengeség és függő pozíciósor végén kezdte életét, és éppen ez lehetett, amely a haragot váltotta ki benne a felette lévőkkel szemben, illetve indította őt az anyjával szembeni, szinte rajongó, vagy annak tűnő szeretet irányába. Ezek Szálasi esetében bizonyítható történelmi motívumok.

Láttuk Lányi érvelésében, hogy a születési sorrend által kijelölt vagy lényeges módon befolyásolt mikrotársadalmi szereplehetőségek előkészítik a későbbi, vezetői személyiségjegyek néhány elemét is. Miképpen működik mindez? Stewart felfogása szerint az *elsőszülött* a területi terjeszkedés és konfrontáció idején, a *középső fiú* a nyugodtabb, békés, egyezkedő, kompromisszumokat kereső időszakokban, az *egyetlen fiú* a társadalmi főbb funkciók zavarai és a regeneráció időszakában – személyiségjegyei által szinte predesztinált – alkalmas vezető. Az *utolsó fiú* az elnyomottak pártfogója és a forradalom idejében választott vezető.¹⁴

Szálasi esetében láttuk, hogy személyiségében a szociális érzékenység, az

¹³ Lányi Gusztáv: Szomatikus lélek és politikai kommunikáció. p. 162.

¹⁴ Lányi Gusztáv: Rendszerváltás és politikai pszichológia. p. 88-89.

alávetettek problémáira való érzékenység igenis jelen volt. Forradalmi hevületére egyrészt katonaként való viselkedése, a hagyományosan merev tiszt-közlegény viszony semmibevétele, a katonai öltözködés szabályainak megszegése lehet példa, de hangoztatta is magáról, hogy forradalmárnak született. Nem csak azt vallotta, hogy átalakuló pártjai forradalmi pártok, hanem a háború előtt, alkotmányos körülmények között, aktuális pártjai valóban forradalmi módon a társadalom egészének átformálását tűzték zászlaikra. A háború végén, egy a forradalmakat, polgárháborúkat idéző *ex lex* állapotban, pedig olyan általa „forradalminak” vélt tettekre vetemedett e hamis realista, melyek nem csak a németek rosszallását, hanem a szövetségesek megvetését is maguk után vonták. Szálasi *utolsó fiú* státusza, politikusi „karrierje” idején, ezt a születési sorrend által kijelölt vagy lényeges módon befolyásolt szereplehetőséget készítette elő vezetői személyiségjegeiben.

Második vizsgált részterületünk a származás. Nézzük meg most ezt. Szálasin származását két esetben kérték igencsak élesen számon életében. Elsőként Sulyok Dezső kisgazdapárti képviselő, 1938. április 26-án tette szóvá azt a képviselőházban.¹⁵ (Egyesek persze ma is úgy vélik, hogy Sulyok, Bethlen István ösztönzésére, hamisított származási iratok alapján, lejáratás céljából állt elő ezzel a váddal, mégpedig hogy Szálasi nem is magyar, hanem örmény származású, akinek felmenőjét Szaloszjánnak hívták. Ezt a teóriát látszott alátámasztani az is, hogy a budapesti törvényszék Lengyel-tanácsa megállapította, Szálasi Ferenc apai nagyapai ágon „tisztá” magyar, akit távoli rokonság fűz az örménységhez, és a Szaloszján név, a Szálasi név örményre fordításából származik.)

Majd politikai vádlója, a már idézett Nagy Vince kérdezett rá származására az 1946. február elején kezdődött népbírói főtárgyalásán, a betört ablakú Zeneakadémia fűtetlen dísztermében, a bírák, az ügyészek, az ügyvédek és a közönség előtt.

Nagy visszaemlékezése alapján rekonstruálhatjuk a beszélgetést, amely a következőképpen játszódhatott le:

„[...]”

- *Rendes körülmények között nem fontos a vádlott származása, de mivel ön és társai folyton fajmagyarságukkal kérkedtek, mondja meg, igaz-e, hogy az ön családnéve nem is Szálasi, hanem Szaloszján, vagy valami ilyesmi volt?*

- *Igaz. De az csak olyan oldalági beütés volt.*

- *Na de ez a beütés alapos volt a magyar vérbe [...]”* – hangzott Nagy Vince válasza.¹⁶

Ma a történészek egybehangzó véleménye, hogy Szálasi Ferenc, szár-

¹⁵ Lásd az 1935. évi április 27-re hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XVIII. k. 38-40

¹⁶ www.rev.hu/sulinet45/serviz/oha/nagyv.htm

mazását tekintve szász-örmény származék, neve feltehetően török eredetű, Erdélyben magyarosított és örmenyesített, Szálas, Szálás, Szállási, Szálasjan formában egyaránt fellelhető volt. Kádár Gyula szerint Szálasi Ferenc apja az 1898-as k.u.k. tiszti névkönyvben (sematizmus) már a megváltozott Szálasi néven szerepelt.¹⁷

Szálasi apja katonai-építésügyi tisztviselő volt, Militar-Baurechnungsoffizier a császári és királyi nagyszzebeni 12. hadtest kötelékében, amely századosi rendfokozatnak felelt meg.

Ifjabb Szálasi Ferenc, volt magyar királyi vezérkari őrnagy 1897. július 6-án Kassán született, apja – a már említett – idősebb Szálasi Ferenc, a k.u.k. hadsereg tisztviselője és anyja Szatmári Erzsébet házasságából. Szálasi anyját rajongva szerette, aki vele együtt öt gyereknek adott életet.

Szálasi testvérei közül az első gyermeklány, a többi fiú volt. Legidősebb fivére, Béla (honvédőrnagy), és a fiatalabbak Károly (tényleges tiszt), Rezső (tüzérszertári tisztviselő) katonatisztek lettek. Ifjabb Szálasi Ferenc szintén „cőger” lett, a kőszegi k.u.k. német tanítási nyelvű katonai alreáliskola növendéke.

Szálasi családfája megint csak jellegzetesen monarchiabeli jellemzőket mutat, etnikai és vallási hátterét illetően, de a felmenők foglalkozását tekintve is. A család geneológiáját, gyökereit a Kisküküllő vármegyei Erzsébetvárosba, az ősi Ebesfalvára (a mai román Dumbravenibe) lehet visszavezetni. Ide Apafi Mihály erdélyi fejedelem telepítette be az örmenyeket. A helységben a mechitaristák néven ismert, Szent Benedek reguláját követő örmény katolikus szerzetesek rendháza és egy messze földön ismert főtemplom tanúskodott a város egyedi kulturális arculatáról.

Az ősök közül 1825. augusztus 28-án Erzsébetvárosban kötött házasságot Szálosján Ferenc, az örmény szertartású római katolikus egyház előírásai szerint Ripsime (Rebeka) Mechitarennel. A házasságból 1829. január 18-án született meg Szálasi Antal Kajetán, akit már e néven anyakönyveztek. (Az örmény „-ján” végződést egyre ritkábban, majd a 18. század közepétől egyáltalán nem használta a család.)

Szálasi Antal Kajetán részt vett a szabadságharcban, Világosnál orosz fogságba esett, majd 1849-ben Ausztriába került, és büntetésként, mint közkatonát, nyolc esztendőre besorozták az osztrák hadseregbe. Leszerelése után altisztként egy osztrák magánvasútnál helyezkedett el, Bécsben telepedett le és megnősült. 1863-ban vette el Helmreich Juliannát. 1866. február 18-án született meg fiúk, akit Szálasi Ferencnek neveztek el, és Szálasi édesapja volt. Ő a nagypapa viszonylag korai halála után katonai árvaiskolába került. Egy rendelkezés nyomán, miszerint, akinek apja 1849 után került Ausztriába,

¹⁷ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig, p. 147.

idősebb Szálasi Ferenc Magyarországra kényszerült áttelepülni. Így az apa katonai iskolai tanulmányait Pozsonyban folytatta.

Ifjabb Szálasi Ferenc édesanyjáról viszonylag kevesebbet tudni, annyit, hogy 1875-ben született, mélyen vallásos görög katolikus családban. (Ifj. Szálasi Ferenc 1944-ig élt vele együtt, így tőle kaphatta vallásos neveltetését is.) Anyai ágon ifjabb Szálasi Ferenc nagyapja Szatmári János görög katolikus földműves, nagyanyja a vélhetően szlovák (vagy ruszin) származású Krusnyák Anna volt.

A Szálasi család a társadalmi hierarchia közalkalmazotti rétegében, a generációk alatt iskolázás révén lépett lépcsőfokokkal feljebb és feljebb. A még tanulatlan nagyapa a legalacsonyabb altiszt szintjéről indult, az apa már a középiskolának megfelelő katonai végzettség birtokába jutott, és a hadseregben számvevőségi tiszthelyettesből az első világháború végére őrnagyi rangnak megfelelő számvevőségi tisztté léptették elő. (1927-től a nyugalmazott „katonai építési számvevőségi tanácsos” címet viselte.)

A kor társadalmi mobilitási esélyeinek megfelelően, idősebb Szálasi Ferencnek – mint mondtuk – mind a négy fia katonai pályára lépett. Ferenc például a kőszegi k.u.k. német tanítási nyelvű katonai alreáliskolából egyenesen a wiener-neustadti (bécsubányi) k.u.k. katonai akadémiára került, ahol 1915 szeptemberében hadnagyi rangban fejezte be tanulmányait. Ez önmagában karrierje kulcsát jelentette.

2.4. A „TANULÓÉVEK” VÉGE, A „HÁBORÚS ÉVEK”, A FÉRFIKOR ÉS A POLITIKAI „KARRIER”

Szálasi Ferenc 1915-ben végezte el a wiener-neustadti k.u.k. katonai akadémiát, ezt követően az első világháborúban 36 hónapot töltött a fronton. Szálasi jó katona volt, a világháborúban egy vadászszázalójnál szolgált, és mint főhadnagyot a Vaskoronarend III. osztályával tüntették ki. Ahogy Kádár visszaemlékezéseiben olvasható: „Ezt a kitüntetést csak egészen kimagasló fegyvertényért adták alacsonyabb rangú tiszteknek, általában törzstiszteknek ítélték oda”.¹⁸ A háború végéig – egy sebesülést követő két hónapos kórházi kezeléstől eltekintve – folyamatos frontszolgálatot teljesített.

Szálasi 1918 szeptemberében, a tiroli császárhadászok 2. ezredének főhadnagyaként, a franciaországi arcvonalra vezényelték. Itt, ahogy Sipos Péter írja: „[...] két osztrák-magyar hadtest vett részt a német csapatok oldalán a

¹⁸ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig. p. 247.

harcokban”.¹⁹ Végül Verduntól északra rohamzászlóalj-parancsnokként tevékenykedett.

A háború végén, 1918. november 6-án indult haza, Belgiumon, Bajorországon keresztül Ausztriába. Alakulata Salzburgban feloszlott, majd innen december 24-én érkezett meg szülővárosába, Kassára, ahová december 29-én vonultak be a csehszlovák csapatok. Számára a csehszlovák bevonulást követően, mint általában a volt k.u.k. tisztek számára, egy alternatíva kínálkozott, hogy vagy belép az új hatalom hadseregébe, vagy magyar területre távozik. Ő az utóbbi mellett döntött, és még 1918-ban Kassáról Magyarországra költözött. Az őszirózsás forradalom idején a hadügyminisztérium külügyi futárszolgálatának egyik részlegénél dolgozott. A minisztérium megbízásából igen jelentős és felelősségteljes küldetést teljesített, hiszen ekkor a „[...] demobilizáció egyik nagy – és az érdekelt hozzátartozók jelentékeny száma miatt a közfigyelem előterébe került – gondját jelentette a külföldön rekedt volt magyar hadifoglyok sorsa”.²⁰

Különösen aggasztó volt a helyzet Kelet-Galíciában, ahol Lemberg birtoklásáért az ukrán és lengyel csapatok között szabályos helyi háború dúlt. A magyar kormány az érintett területen tartózkodó magyar hadifoglyok hazahozatalának megszervezésére a helyszínen bizottságot hozott létre, melynek működéséhez Szálasi vitte ki a szükséges pénzt egy tisztársával együtt.

Szolgálati küldetésből visszatérve hamarosan kórházba került, valószínűleg spanyolnáthával, de szerencséjére felépült abból a betegségből, amely a háború utáni Európa lakosságát megtizedelte. A Tanácsköztársaság és Horthy-rendszer beköszönte Miskolcon érte, ahová legyengült egészségi állapota miatt került. A miskolci lópótlási alakulatnál teljesített szolgálatot. Horthy Budapestre történő bevonulására szinte oda sem figyelt.

Teljes gyógyulását követően fél évig a nemzeti hadsereg tisztjeként, a mezőkövesdi román megszálló csapatok mellett kisegítő-rendfenntartó polgári nemzetőrséget szervezett. Azután, mint korábbi „*Kaiserjäger*” a gyöngyösi vadászzászlóaljhoz osztották be. 1920-1921-ben végezte el a hajmáskéri „*alantos tiszti tanfolyamot*”, és két esztendőn át készült a vezérkari tiszteket képző hadiiskola felvételi vizsgájára. A hajdani bécsi *Kriegsschule* mintájára létrehozott hadiiskola, a trianoni békeszerződés értelmében, csak mint a „*X. számú szabályismertető tanfolyam*” működhetett Budapesten. Szálasi a miskolci 13. honvéd gyalogezred kötelékéből vonult be ide, miután eredményesen túljutott a magas követelményeket támasztó felvételi vizsgán. 1923 és 1925 között

19 Sipos Péter: Egy politikai eszmerendszer kialakulása. p. 13.

20 Sipos Péter: Egy politikai eszmerendszer kialakulása. p. 13.

a hadiiskolát kitűnő eredménnyel fejezte be. (Nyilván jó tanulmányi előmenetelért 1924-ben soron kívül századossá léptették elő.)

1925-ben a HM-vezérkarhoz került. Sokakkal ellentétben nem kérte a *Vitézi Rendbe* való felvételét, amely nem csak azért nem történt meg, mert 1918-1919 kapcsán nem rendelkezett semmiféle érdemmel, hanem azért sem, mert a rendet lebecsülte. 1926-tól 1929-ig a VKF tábornoki és vezérkari továbbképzés, a vezérkari személyügyek osztályán dolgozott. Itt számos, későbbi pályafutása során hasznosnak bizonyuló ismeretséget kötött, többek között - a később ugyancsak hírhedtté vált - Beregyfy (Berger) Károllyal, aki a világháború alatt k.u.k. ezredben szolgált, és akkoriban a századosi rangig vitte.

Szálasi 1929-ben – először három hónapos – párizsi kiküldetést kapott, majd ősszel a debreceni 11. honvéd gyalogezredhez vezényelték csapatszolgálatra. Csapatszolgálatát századparancsnokként teljesítette, s ez a határozott fellépésű, de – visszaemlékezések szerint – rátarti katonatiszt, kifogástalan viselkedésével kitűnt a többi századparancsnok közül. Kádár Gyula ekképpen jellemzi alakját: „[e]mbereivel törődött, közvetlenségével átlépett a tiszt és legénység közötti, megszokottan merev választóvonalon. Kivonulásoknál gyalog menetelt a század soraiban, pihenők alatt emberei közé ült, érdeklődött otthoni, családi körülményeik iránt. Alárendeltjei érdekében szókimondóan kiállt az előljáróknál. Legénysége határozottan szerette”.²¹

Szálasi dicséretes katonai tulajdonságai természetesen nem feledtethetik személyiségének másik oldalát. Annak másik része ugyanis – megint Kádár Gyula értékelése szerint – inkább taszító volt, mintsem vonzó. Kádár az egykori tiszttárs kóros önteltségére utal könyvében, és arra, hogy nem csak katonai, hanem más téren is tudálékos, fölényes és nagyképű alak volt, aki nem tűrt ellenvéleményt. Ezen felül önteltsége szokatlan és nagymértékű hatalomvágygal párosult. Azt írja memoárjában, hogy „[...] egy pszichiáter [...] felismerhette volna, hogy ez az ember a skizofrénia paranoid formájának kezdeti stádiumán túljutott”.²²

Természetszerűleg személyiségének megítélése a kortársak szemével igen ambivalensnek mondható, hiszen hívei a kiváló elmét látták – vagy akarták látni –, míg mások – s ez a birodalmi titkosszolgálat jelentéseiből tűnik ki – a potenciális őrültet vélték felfedezni benne.²³ Ám Szálasi koránt sem volt klinikai

²¹ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig. p. 248.

²² Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig. p. 248.

²³ Rothen Ferenc, aki a vezetésével kialakuló szélsőségesen jobboldali csoporttal a nemzetiszocializmus német gyakorlatát akarta Magyarországon megvalósítani, Szálasi személyiségével kapcsolatban többször hangoztatta, hogy „[...] Sz (Szálasi – MT.) nem normális, vallási hóbortban szenvedőnek, majd tébolyodottnak bélyegzi, amit a fegyház súlyos évei váltottak ki szegényben, aki erről nem tehet, de hát őrült, közveszélyes őrült”. Rothen megállapítását Berlinben elhitték. Máskor Szálasi tudomására jutott olyan eset is, amikor „[...] Zimmer Ferenc, az egyik diszi-

értelemben őrült. Bár sokak szerint leginkább a „skizoid pszichopata” diagnózis illet rá, mely végzetes lehet egy ország számára, ha vezetése, mégha rövid időre is egy kóros személyiség kezébe kerül, aki saját doktrínái rabja egyben.²⁴

Beregfy (Berger) Károly vezérezredes, nyilas honvédelmi miniszter – aki-ről Kádár Gyula igencsak elítélően nyilatkozik könyvében²⁵ – ezzel szemben így vallott a Népbíróság előtt Szálásiról: „[...] neve a vezérkarban fogalom volt mint kiváló hadász és harcász, de fogalom volt a becsületesség, a puritánság és az igazmondás tekintetében is”.²⁶

Karsai László egy helyen arra is felhívja a figyelmet, hogy később Szálasi első katonai és politikai írásait olvasó Gömbös Gyula honvédelmi miniszter (később miniszterelnök) elragadtatással nyilatkozott róla, sőt „alteregójának” hitte, majd miniszterelnöksége idején „lehetséges utódjának nevezte a miniszterelnöki poszton”.²⁷

Szálasi a debreceni gyalogezrednél kezdett szabadidejében politikával foglalkozni. Kádár Gyula megfigyelése szerint válogatás, irányítás és alapismertetek nélkül olvasott össze mindent, történelmi ismereteit H. G. Wells „*Világ-történelméből*” merítette, de forgatott nemzetgazdasági könyveket, elmékedett Marx „*A tőké*”-jén, és tanulmányozta Kautsky „*Marx gazdasági tanai*” című művét is. Felületes, rendszerezetlen tudást szerzett az olvasottakból, amelyeket alkalmanként tisztátsáinak magyarázott. A vele kapcsolatba kerülő tiszteknek – Sipos Péter állítása szerint – megoszlott a véleményük róla, „[a] többségnek [...] imponált az adott környezetben teljesen szokatlan olvasottsága, tájékozottsága olyan könyvekről, amelyeket még hallomásból sem ismertek”.²⁸

Debreceni csapatszolgálatát alatt Szálasi – mint említettük – embereitől, azok hozzátartozóitól tájékozódott a társadalom periferiáján élők helyzetéről. Megint csak Kádár Gyula visszaemlékezése szerint, itt vált a fennálló rendszer

dált, de visszavett nyilaskeresztes párti képviselő társaságban, melyben németek is jelen voltak kijelentette, hogy Sz csak abban az esetben volt hajlandó őt visszavenni a pártba, amikor ígéretet tett, hogy a Sz által penitenciaképpen rárót *Mi Atyánk* imádságot otthon tényleg elimádkozza. Nagy hahota Berlinben is emiatt. Ezt a szemenszedett hazugságot Berlinben azonnal elhiszik, levonják a következtetéseket: Sz bigott, a fegyházban vallási mániába esett. Sz véleménye: Berlinben túl hamar mondanak ítéletet anélkül, hogy a vádlottat is meghallgatnák”. Az eredmény az lett: „[h]írek érkeznek, hogy Berlinben bolondnak nyilvánítják Sz-t. Vallási hóbortról, majd tébolyról beszélnek. Ruzskay, Hubay és még mások kérik Sz-t, vizsgálta meg magát német szakorvosokkal, hogy az eredmény alapján tisztázni lehessen a kérdést. Sz kijelenti: a bolondnak mindig szerencséje van. Jól érzi magát így, ebben a bolondságban. Sz nem engedélyezi a vizsgálatot német «szakorvosok» részéről”. (Karsai Elek: „Szálasi naplója” – A nyilas mozgalom a II. világháború idején. p. 40-41.)

²⁴ Sipos Péter: Egy politikai eszmerendszer kialakulása. p. 46.

²⁵ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig. p. 78-79.

²⁶ Idézi Karsai László: Szálasi, a demagógia diadala Magyarországon. p. 16.

²⁷ Karsai László: Szálasi, a demagógia diadala Magyarországon. p. 16.

²⁸ Sipos Péter: Egy politikai eszmerendszer kialakulása. p. 14.

éles bírálójává, és laza összevisszaságban keverte a német nemzeti szocializmus és a magyar sovén-nacionális beszivárgó vagy jelen lévő elveit. Ekkor kezdte hangoztatni azt is, hogy neki nem elég a katonai pálya, „ő született forradalmár, aki arra van hivatva, hogy megdöntse a poltronok, trehányok, panamisták, begyöpösödött fejűek uralmát”.²⁹

1930-ban Szálasit visszahelyezték a fővárosba, az 1. honvéd vegyesdandár parancsnoksága vezérkari osztályának vezetőjévé nevezve ki. Ám mielőtt ez megtörtént volna debreceni szűkebb baráti köre búcsúvacsorát rendezett a tiszti étkezdében a tiszteletére. Ezen az eseményen Szálasi beszédet mondott. Kádár Gyula szerint: „szánalmasan dadogva – beszélni soha nem tudott – a következőket mondta: Én most olyan útra térek, amelyik a csillagokba visz, és ha felérek, nem fogok megfélemleni rólatok. Az öreg baka csapattisztek jószágos arccal hallgatták ezt a hülyeséget, és az volt a véleményük: Ez egy kerge vezérkari, meglátjuk, mi lesz belőle”.³⁰

Még 1940 őszén is, amikor pedig igen csak magasán volt az „árfolyama”, Karsai Elek könyvének tanúsága szerint: „[...] valahányszor megjelent a nyilvánosság előtt, beszédeinek érthetlenségével, gondolatainak kuszaságával legfanatikusabb híveit is zavarba ejtette”.³¹

Szálasit a fővárosban készült fel a különlegesen nehéz vezérkari törzstiszti vizsgára, amely feltétele volt a további előléptetéseknek. A vizsgát 1932-ben tette le évfolyamtársai közt a legjobb eredménnyel, és 1933. május 1-jén, 36 éves korában lett vezérkari őrnagy. Nem kétséges, hogy ezt követően katonai karrierje magasra ívelhetett volna, akár tábornok is lehetett volna belőle, hiszen láthattuk, tekintetében semmiféle karrierfrusztrációról nem beszélhetünk. Annak oka, hogy ez mégsem így lett, hogy az 1920-as évek kezdetétől egyre erőteljesebben dédelgetett nemzetmegváltó terveket magában.

Szálasitól politikai fordulásának egyik fő oka a magyarság túlnyomó része számára ugyancsak elfogadhatatlannak számító trianoni békeszerződés által az országra kényszerített nemzetközi békediktátum volt, amely őt abban erősítette meg, hogy:

1. a határok megváltoztatása csak győztes háborúval lehetséges;
2. a sikeres hadviselés társadalmi és gazdasági feltételeit meg kell teremteni;
3. a békegazdálkodásról a hadigazdálkodásra való áttérés érdekében a munkásság várható reakcióit kezelni kell (katonatisztként jött rá a munkáskérdés fontosságára, hiszen – mint mondta – egy általános sztrájk, háború

²⁹ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig. p. 249.

³⁰ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig. p. 250.

³¹ Karsai Elek: „Szálasit naplója” – A nyilas mozgalom a II. világháború idején. p. 38.

esetén, amelyben a munkásság 10 napig sztrájkol, 6 héttel később bizonyosan fegyverletételhez vezet);

4. a vereséget elkerülendő, a munkásság és a nemzet érdekeit összhangba kell hozni.

1930 fordulóján Szálasi hadsereghez kapcsolódó, de társadalmi kérdéseket is taglaló tanulmányokkal próbálkozott. A *Magyar Katonai Szemle* hasábjain a repülőik alkalmazásával kapcsolatos vitában publikált (Werth Henrik tábornok, Szentnémedy Ferenc vezérkari alezredes, Réczey Ferenc vezérkari százados, Tóth Elemér nyugalmazott százados, Vörös Géza vezérkari százados mellett). S mint az előzőekben már említettük, „[...]egyik írásában felvetette a tisztí házassághoz szükséges kaució eltörlését. Helyébe a társadalom minden rétegére kiterjedő állami házassági támogatás bevezetését javasolta, amelynek törlesztésébe a gyermekek is beszámíthatók lennének. De foglalkozott ezidőtájt az államvezetés és leszerelés dolgaival is”.³²

Ekkoriban egy másik jelentős hatás is érte, mégpedig a munkáskérdés, illetve annak szociális megoldatlansága. A szociális érzékenységének korábban is tanújelét adó Szálasi, 1930. szeptember 1-jén került elsőként szembe a munkásmozgalommal, amikor a budapesti honvéd vegyesdandárt a rendőri erőkkel együtt karhatalmi készültségbe helyezték, a fővárosi munkástüntetés miatt. Ez a tüntetés tudvalegőleg a két világháború közti időszak mozgalmi tiltakozásainak legerőteljesebb fellángolása volt.³³

Szálasi személyisége erre az időre már mindenképpen ama paradoxon jegyében kezdett átalakulni, hogy releváns kérdésekre irreleváns válaszokat talált. Ha kicsit találóbban fogalmaznánk, „a hamis realista” gondolkodása elindult egy olyan úton, amelynek középpontja a „*Szálasi naplója*”-ban is tükröződő hungarista felfogás lesz, és amely kapcsán, Hardy Kálmán – 1942-1944 között a folyamórség parancsnoka - a háború után egyszer úgy nyilatkozott: tipikus náci felfogás, „[...] az igazság és a hazugság vegyülete, keveréke”.³⁴

Szálasi későbbi sikerének talán az lehet az egyik lehetséges magyarázata, hogy az autoriter rezsim, a konzervatív-ellenforradalmi Horthy-rendszer, az osztályharc baloldali megszervezésének minden formáját elfojtotta. A rendszert stabilizáló tényezők közt ugyan megmaradt a parlament, mint a demokratikus homlokzat intézménye, de abban a kormánypártnak mindig biztosítva volt a szükséges parlamenti többség. Ebben az álságos helyzetben egyre többen ab-

³² Sípos Péter: Egy politikai eszmerendszer kialakulása. p. 16.

³³ 1930. szeptember 1-je történetéhez lásd még Borsányi György: „Munkát, kenyeret!” című munkáját. p. 110-130.

³⁴ Karsai Elek: „Szálasi naplója” – A nyilas mozgalom a II. világháború idején. p. 19.

rándultak ki a kor cinikus hivatásos politikusaiból, és egyre többen látták meg Szálasiiban azt az új típusú népvézért, amely Közép- és Dél-Európában, ekkorra már ismert jelenséggé vált. De mindemellet külpolitikai okok – az 1929-1933-as gazdasági válság, a náci Németország látványos gazdasági és politikai sikerei, a versailles-i béke részleges revíziója, majd 1938-ban az Anschluss, a bécsi döntés, a német politikai propaganda üzenetei – mind egyre azt az illúziót keltették, hogy a demokrácia, a baloldali forradalmi alternatíva csődjén túl, a status quo megváltoztatása csakis egy másik, ha kell forradalmi, szélsőjobboldali alternatíva segítségével lehetséges. Szálasi neve és mozgalma ily módon tehetett szert országos hírnévre és népszerűségre, s így szervezhetett az 1930-as évek elején elszaporodó szélsőjobboldali, antiszemita, nyilas, nemzetiszocialista csoportokból, 1937 őszére egységes politikai mozgalmat. Karsai László találó megállapítása szerint: Szálasi rövid idő alatt többet ért el, mint amit Hitler elért 1923-ig Németországban. Ugyanis 1937 és 1938-ban belépési hullám indult a nyilas pártba, mely 1939-re elérte a taglétszámát tekintve a félmillió főt.

A külpolitikai hatások és a belpolitikai környezet eredményeképpen az emberek egyre szívesebben figyeltek oda egy olyan „prófétára”, „látnokra”, aki mint Szálasi „[...] olyasmikről beszél, ami mindenkit érdekel, izgat. S az ige-hirdető kimondja azt, ami a többiekben is felsejlik, ami gomolyog, örvénylik bennük, csak éppen nem tudják megfogalmazni, szavakba önteni”.³⁵

Szálasi Ferenc, a „hamis realista” nézetei egy társadalmi kontextuson belüli szűkebb csoport szempontjából még befogadhatóbbnak bizonyultak, mert egy vezérkari tiszt klikk, 1930-1931-ben a budapesti 1. vegyesdandárnál élénken reagált azokra. A vegyesdandár parancsnokságának tiszt étertermében és a közeli Belvárosi Kávéház egyik törzsasztalánál ugyanis a társadalmi és a politikai élet kérdéseiről egyre hangosabb viták folytak. Ezekben a beszélgetésekben Szálasi vitte a prímet. Tiszt asztaltársaságához tartozott Berger (később Beregfy) Károly vezérkari őrnagy, Sáska Elemér vezérkari százados is, akik a honvédségen belül később magas pozíciókba jutottak. Szálasi e vitákban játszott hangadó szerepe kapcsán kerül elsőként konfliktusba előjáróival, majd később Gömbös Gyula honvédelmi miniszterrel (utóbb miniszterelnökkel). A korai politikai disputákban oly hangos Szálasi, más társaságba nem nagyon járt, később pedig, hogy politikai „nibuszát növelje, még nagyobb elzárkózottságban élt, híveit csak ritkán engedte színe elé. Ha viszont a német náci párt részéről tapasztalta akár a legkisebb érdeklődést, mindenfajta megbeszélésre, tárgyalásra, mindenkor késznek mutatkozott. Ugyanez jellemezte a hazai előkelőségekhez fűződő, vagy reménybeli kapcsolatait is.”³⁶

³⁵ Sípos Péter: Egy politikai eszmerendszer kialakulása. p. 16.

³⁶ Karsai Elek: „Szálasi naplója” – A nyilas mozgalom a II. világháború idején. p. 38.

A hatalommal egyre inkább szembekerülő Szálasinak politikai tevékenysége, államvezetésről és leszerelésről írott dolgozatai, német és francia nyelvismerte révén, valamint annak okán, hogy előjárói a hazai politikai életből megpróbálták kikapcsolni, mivel – említettük – a vezérkari törzstiszti vizsgán kitűnő eredménnyel szerepelt, párizsi állomáshellyel, katonai attaséi állást ajánlottak fel, amelyet elutasított. A katonai karrier és a politikussá válás alternatívája ekkoriban merült fel elsőként, igazán komolyan benne. A döntés és annak későbbi következményei, úgy hisszük, mindenki által ismert történelmi tények.

Az attaséi beosztásra való felkészülése érdekében 1932-ben Szálasit a vezérkari főnökség 2. osztályára helyezték át, ahová az attasé ügyek tartoztak. Itt Szálasi a kiküldetési tervet nem véve komolyan, arra használta fel az időt, hogy tájékozódjon a hazai belpolitikában. Politikai pártokat keresett fel, így a szociáldemokratákat is, vezetőkkel ismerkedett meg, ismereteit bővítette a pártok céljai és programjaik tekintetében. Kádár Gyula szerint: „Budapesten előbb a Szociáldemokrata Pártba jelentkezett. Féktelen hatalmi megszállottságában azonban vezető szerepet kívánt magának, de az öreg szocdemek leintették: örülnek, hogy már [...] vezérkari tiszt is jelentkezik pártjukba, de náluk nem lehet egyszeribe vezér valaki, csak közkatona. Szálasi megsértődött”.³⁷

Szálasi 1933. márciusában jelentette meg „*A magyar állam felépítésének terve*” című 46 oldalas könyvecskéjét, és jelezte, hogy további füzetek kiadására is sor fog kerülni. Tettét vállalta előjárói előtt is, sőt a nagyobb feltűnés érdekében írását eljuttatta számos közéleti személyiségnek. A konfliktus kimenetele felől, amelyet ezzel a tettel okozott, nem lehettek kétségei. Az akkori katonai szabályzat szerint ugyanis a tényleges tisztek mindenféle nyilvános irodalmi tevékenysége csak miniszteri engedéllyel volt lehetséges. Azonban – nagy valószínűség szerint – már 1931-1932-ben döntött további életével kapcsolatban, hogy nem mond le az önmaga által sugallt küldetéséről, nem folytatja zökkenőmentesen katonai pályáját, kitart ábrándjai mellett, és búcsút int a hadseregnek. Szálasi ezidőtájt barátainak írt egyik levelében a következőket fejtegeti: „[...] nagyon szerény igényű ember, kiszámította, mennyi nyugdíj illeti meg, ebből ő megél, és mindig marad pénze tintára és papírra, amivel küzdeni fog [...]”.³⁸

Szálasit 1933-ban 20 napi állomásfogsággal büntették brosúrája miatt; kizárták a vezérkari testületből; a 14. honvéd gyalogezredhez, Egerbe került csapatszolgálatra, előbb lő- és fegyvertörzstisztként, majd első ezredsegédtisztként szolgált. Egyes vélekedések szerint itt ivásnak adta magát, majd 1934 októberében nyugdíjazását kérte, s 1935. március 1-jei hatállyal helyezték

³⁷ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig, p. 252.

³⁸ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig, p. 251.

nyugállományba. Annak ellenére, hogy Gömbös a március végére kitűzött választások előtt ismét felajánlott neki egy kormánypárti képviselői helyet, Szálasi eleve olyan elfogadhatatlan feltételeket támasztott vele kapcsolatban, hogy nem jöhetett létre az alku. Ahogy Sipos Péter írja: ezáltal „Szálasi 1934-1935-ben a nyugdíjba vonulással megszerezte, a kormánypárti mandátum kísértésének ismételt elhárításával pedig biztosította cselekvési szabadságát. Minden kötöttség nélkül formálhatta politikai jövőjét. A függetlenség azonban együtt járt a döntés és a választás felelősségével – merre lépjen, mit is kezdjen magával és mind „kiforrottabbá” váló teóriáival. Ezeket 1935-ben *Cél és követelések* címmel, mintegy pártprogramként újrafogalmazta és rögzítette”.³⁹ Az 1935-ben nyugállományba vonult Szálasi tehát bekapcsolódott a politikai életbe, s már egyértelműen Mussolinin és Hitlert tartotta példaképeinek.

Szálasi még 1933-ban, Egerben találkozott Csia Sándorral, egy közlekedési vállalat tisztviselőjével, aki a számos titkos egyesület egyikébe bevezette őt. A szélsőjobboldali-fajvédő társaság, a *Magyar Élet Szövetség* legnagyobb tekintélyű személyisége, Taby Árpád egykori testőrőrnagy, Szálasi korábbi községi alreáliskolai iskolatársa volt. Az „életszövetségnek” a hadsereg vezérkarán belül számos támogatója található ebben az időben. Szálasi hamarosan fő ideológusa és szervezője lett a politikai szervezetnek, és ilyen környezetben fogalmazódott meg elhatározása is, hogy önálló pártot alakít, és nem csatlakozik az egyik nemzetiszocialista szervezethez, csoporthoz sem. Nem vívódott azon, hogy a meglévő nemzetiszocialista szervezetek közül melyiket válassza vagy vezetőit elfogadja vezérének, hiszen egyikhez sem akart szegődni, maga akart pártot alapítani.

A katonai helyett a politikusi pálya mellett döntő Szálasi, megint Kádár Gyula szerint párthelyiséget, „[...] kétszobás lakást bérelt a Nap utcában, és megalakította a »Nemzeti Akarat Pártját«-t (NAP) néhány kótyagos kalandorral. Innen indult a hungarista mozgalom”.⁴⁰

Sipos Péter szerint „1935. március 4-én Szálasi Ferenc a Hollán utca 10. sz. alatt lévő első emeleti lakásában Csia Sándor és még néhány más meghívott személy részvételével megtartott értekezleten deklarálta a Nemzeti Akarat Pártja megalakítását, s ezt a tényt jegyzőkönyvben rögzítették”.⁴¹

Az érvényben lévő egyesülési jogszabályok értelmében a politikai párt létrehozásához nem kellett előzetes hatósági engedélyt kérni, de tanácsos volt azt a belügyminisztériumban bejelenteni. Ez május 1-jén történt meg, csatolva hozzá a *Cél és követelések* című pártprogramot. Azzal, hogy a párt nevéből kimaradt a „nemzetiszocialista” jelző, Szálasiék egyértelműen jelezték, hogy nem egy újabb

³⁹ Sipos Péter: Egy politikai eszmerendszer kialakulása. p. 21-22.

⁴⁰ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig. p. 252.

⁴¹ Sipos Péter: Egy politikai eszmerendszer kialakulása. p. 25.

náci pártot kívántak alapítani, hanem valami egészen „eredetit”, amely addig nem létezett a magyar pártok palettáján, szervezetében és társadalmi tartalmát tekintve is egyedül. Nem egy a korai nyilas pártokat jellemző, laza keretekkel bíró, a választások idejére életre kelő, és arra összpontosító, lényegében a dualizmus korára emlékeztető szerkezetű honorácior-káderpártot, vagy jobb esetben szervezett pártot akartak létrehozni, amelynek csak képviselőcsoportjai működnek, és minden tevékenysége ehhez kapcsolódik. Nem egy helyi klubok, társaskörök, egyesületek reprezentálta, hierarchia és mozgalom nélküli politikai szervezetet, amelytől eltérő mozgalmi pártot elsőként a szélsőjobboldalon Gömbös Gyula szeretett volna, és a baloldalon a szakszervezetekkel kollektív tagságot kiépítő szociáldemokrata párt tudott létrehozni. Hanem egyesületi és szakszervezeti hálóra épülő szélsőjobboldali tömegpártot terveztek, amellyel a pártvezetőség a választási kampányok közti időszakban is szabadon rendelkezhet.

Szálasi 1935-ben fogalmazta meg alapelvét, hogy mozgalmát „alulról” szervezi meg. A magyarországi pártok szervezeti jellemzőitől eltérően arra törekedett, hogy a *NAP* centralizált mozgalmi párt legyen. A *NAP*-ba történő tagfelvétel is teljesen szokatlan ceremóniával járt. Az érdeklődő a belépési szándék bejelentését követően egy hónap múlva tette le a fogadalmat a helyi első világháborús katonai emlékműnél, három hónappal később pedig a szentkeresztre, illetve a feszületre esküdött fel. Az új tag emellett írásbeli kötelezvényben vállalta havi néhány pengő „*anyagi hozzájárulás*”, tulajdonképpeni tagdíj megfizetését, amelyet szigorúan számon kértek tőle. Azért vált hangsúlyossá az „*anyagi hozzájárulás*” hangoztatása, mert a hatályos egyesülési jogszabályok értelmében tagdíjat csak a kormányhatóságilag láttamozott alapszabályokkal rendelkező egyesületek szedhettek. A politikai pártoknak viszont nem volt szükségük ilyen alapszabályra, ezért nem is kérhettek tagjaiktól tagdíjat. Így különböző címen, pártadóként vagy hozzájárulásként szedték be azt. E huncutságot pedig a hatóságok toleránsan, minden legálisan működő pártnak elnézték. Karsai László szerint, a tagdíj nem minden esetben fedezte a párt tényleges kiadásait. 1936-ban például főként anyagi problémák miatt nem tudták szétküldeni Szálasiék az újabb röplapjaikat, mert a tagdíjkból havonta mindössze 600 pengő folyt be a pártkasszába, mely az adminisztráció és a terjesztés költségeit nem fedezte.⁴²

A *NAP* tagságát a községekben, városokban pártszervezetek tömörítették. Ezek rendszeresen értekezleteket tartottak, sőt oktató-nevelő funkciót is elláttak (mint a tömegpártok általában), aktuális helyi problémákról tartottak tájékoztatókat és ideológiai előadásokat szerveztek. Összejöveteleiket vendéglőkben, söntések különtermeiben rendezték, ahol a pártirodák is működtek.

42 Karsai László: Szálasi, a demagógia diadala Magyarországon. p. 14-15.

Szálasi a párttagoktól feltétlen engedelmességet várt el. A tagok kötelesek voltak utasításait, rendelkezéseit parancsnak tekinteni, ellentmondás nélkül végrehajtani. A személye iránt különös elkötelezettséget vállaló híveiből ún. „*hűségköröket*” alakított ki. A központosított pártstruktúrát és feltétlen engedelmességet, a katonai típusú szervezetekre jellemző, alapvető elvi alapot, először Szálasi alkalmazta Magyarországon, politikai szervezeten belül. Számos „újítást” vezetett be, így megteremtette a diktatórikus kormányzati rendszereken belüli totalitárius diktatúra válfajának alapját képező, parlamenten kívül létrejövő, a szubszidiaritás elve alapján építkező náci-fasiszta típusú tömegpártot, és mellette a konspiratív eszközökkel operáló szélsőjobboldali mozgalmat. Az ideológia vonatkozásában sok szempontból nemzetiszocialista, de attól eltéréseket is mutatató „*hungarizmust*”^b „*szociálnacionálét*”^c „*konnacionalizmust*”^d, a véleménye szerinti „igazi nemzeti szocializmust” hirdette, s először alkalmazta sikeresen, mint karizmatikus vezető, a vezérelvet, a „*Führerprinzipet*”, elsőként teremtett „jobboldali-forradalmi” alternatívát az 1919-1920 után, a radikális szocialista-kommunista veszéllyel szemben berendezkedő ellenforradalmi Horthy-rezsim számára. Elsőként ismerte fel, hogy a munkásság számottevő része, éppen a rendszer baloldali osztályharcos indulatok elfojtására tett intézkedései révén, hajlamos a radikális, harcias tónusú, rendszerváltást, sőt forradalmat ígérő nyilas jelszavak és program befogadására, s ezzel kapcsolatban elsőként vezetett modern választási kampányt, amely során buzgón járta az országot, alkalmazta a modern politikai propaganda addig bevált eszközeit.

Szálasi politikai tevékenységének új vonása volt a kettős szervezés gyakorlata. „Kétlábra” állította a NAP-ot, valamint a párt valamennyi utódszervezetét. A nyíltan, legálisan fellépő párt mellett 1936-ban létrehozott egy titkos mozgalmat, a *Hungarista Mozgalmat* is. A mozgalom időnként felszínre bukkan ugyan, de az 1944. októberi hatalomátvételig szigorúan rejtett, álcázott maradt. Legális és illegális, nyílt és konspiratív tevékenység párhuzamossága alapvető jellegzetessége volt az általa irányított pártoknak és szervezetnek.

Az állammal és az államfővel kapcsolatos politikai elképzelései is alapvetően újnak számítottak a korabeli Magyarországon. Ezek szerint a politikai válság kezelése érdekében beavatkozó Horthy, Szálasi különleges pozícióba juttatta volna a maga oldalán. Sipos Péter azt írja: a „[...] megoldási indítványnak a lényege az volt, hogy Horthy a hadseregre támaszkodva számolja fel az eddig fennálló alkotmányos rendet, benne a parlamentarizmussal. Egyidejűleg vegye át a hatalmat, amelyet azután vagy III. Viktor Emánuel olasz király vagy Hindenburg néhai német birodalmi elnök példájára ráruház egy olyan férfúra, aki erőteljesen kivezeti a nemzetet a válságból”, ahogy azt Mussolini és Hitler is tették. A Horthy-Szálasi dualizmus a kormányzó névleges állam-

fői tisztevel és a saját tényleges diktátori hatalmával, Szálasi elképzeléseinek a „fundamentumát” alkotta 1944. szeptemberéig.⁴³

Szálasi politikai nézeteinek ismertté tételét, 1935. nyarán röplapok és brosúrák terjesztésével kezdte, az év végéig pedig a posta félezer községbe vitte el röpiratait, amelyek közül némelyik kb. 20 ezres példányban jelent meg. Szálasi és Csia, 1936. októberében németországi „tanulmányúton” vettek részt Berlinben, Nürnbergben és Münchenben, hogy a náci „*Kampfzeit*”, a hatalomért folytatott harc időszakának agitációs módszereit tanulmányozzák. Különösen a pártsajtó, a *Völkischer Beobachter* addigi lapszámait figyelték meg, hogy a leszűrt propaganda-tapasztalatokat a fővárosban szervezkedő Nemzeti Akarat Pártjának megalakításánál használják fel. A németországi út, később két pontban volt érzékelhető. Egyrészt innen kapta a párt, munkás, illetve általános agitációja a különösen erőteljes, a többi nemzetiszocialista párthoz képest szokatlanul militáns töltetét. Másrészt megteremtődött a pártsajtó is, amely nélkül nem képzelhető el egy harcos mozgalom sem. Az 1937. március 15-én kiadott *Új Magyar Munkás*, ilyen kifejezetten uszító, zsidóellenes írást tartalmazott.⁴⁴

Szálasi világnézetének központi eleme az antiszemizmus, a zsidógyűlölet volt, amelynek alapját „Krisztus-hívő keresztényként” a Bibliából olvasta ki. Szálasi azonban nem faji, hanem vallási alapon volt zsidógyűlölő, ellentétben Hitlerrel vagy Rosenberggel, „csak” antiszemita volt, hiszen számára – a zsidók

⁴³ Sipos Péter: Egy politikai eszmerendszer kialakulása. p. 28.

⁴⁴ Szálasisal kapcsolatban, számos esetben tették fel már a kérdést, hogy pártját és mozgalmát német pénzből, a „*guruló márkákból*” építette-e ki? Karsai László azon a véleményen van, hogy ameddig a Gestapó és az SD iratanyagát nem teljesen tárták fel, addig nem lehet objektíven megítélni, hogy a magyarországi nemzetiszocialisták a propagandaanyagukhoz, újságaik ki nyomtatásához és terjesztéséhez mennyi támogatást kaptak a III. Birodalomtól. (Karsai László: Szálasi, a demagógia diadala Magyarországon. p. 18.) Annyi azonban bizonyos, hogy mind „anyagi, mind erkölcsi” támogatásban részesültek a nyilasok.

Nagy Vince, a Szálasi-per politikai vádlója, így emlékszik vissza egy, a népbíróági tárgyaláson felidézett beszélgetésre, azzal az esettel kapcsolatban, amikor Szálasi Kemény Gábor külügyminisztert Hitlerhez küldte: „[...] Kemény: *Fegyverek tekintetében mit kérjek a Führertől? Szálasi: Tigriseket, gépfegyvereket, muníciót. Kemény: És pénzt? Szálasi: Természetesen. Sok pénzre van szükségünk propagandára és embereink fizetésére. De ne felejtkezzen el arról se, hogy pénzbeli támogatást Mussolinitól is kell kérnünk. Itt letettem az iratot a kezemből, és ezt kérdeztem: - Mi az, hát maguk nem tisztelték a harmadik diktatúrás hatalmat, Japánt, és megvetették a japán »jen«-t? Óriási derűtség és taps zúgott fel a teremben. Szálásinak egyetlen szava sem volt a naplójából olvasott leleplezésre. Csak annyit tettem hozzá a felolvasottakhoz: - Íme, ilyen morális támogatást kért ön a Führertől. Meg is kapta, pénzt és fegyvereket. Ezzel jutott hatalomra, nem a magyar nép akaratából. [...]” In www.rev.hu/sulinet45/szerviz/oha/nagyv.htm*

Szerencsés Károly könyvében leszögezi, Szálásikkal szemben súlyos vádként hangzott el a Népbírószágon, hogy a nyilas szervezkedést a németek finanszírozták. A „guruló birodalmi márkák” vádjára Szálasi azt felelte, nem kaptak pénzt szervezkedésükhöz, bár határozat született arról, hogy elfogadhatnak. (Szerencsés Károly: „Az ítélet: halál”. p. 207.)

kivételével – nem léteztek alacsonyabb és felsőbb rendű emberfajok. Szerinte a náci és a zsidók saját fajuk kiválasztottságát hirdették, ezért a germán faji mitológia nem fért össze sem a Krisztus iránti rajongással, sem a testvéri és egyenrangú európai nemzetiszocialista mozgalmakról vallott hungarista nézettel. A cigánykérdést sem emlegette ebből kifolyólag Szálasi, mert ő „csak” a zsidókat gyűlölte. Teóriájában a hungarizmus, szemben a náci faji türelmetlenséggel, a fajnemesítés alapján állt. Egyre szélsőségessé váló antiszemitizmusa, s az egyre élesebb ellenségkép megalkotása hatására, az antiszemitizmust már túl enyhének találta a zsidókérdés megoldása lehetőségeinek latolgatása közben, így jutott el az „aszemitizmusig”, amely a zsidók kivándoroltatásának vagy kiirtásának alternatíváját rejtette magában.⁴⁵

Szálasi 1935 és 1938 közötti – antiszemita és tulajdonosellenes programjában – meghirdette az igazságos és szociális jövedelemelosztást, amelyben a „magánkapitalista” rendszert elavultnak minősítette, s a tervezés, a munka és a tőke harmonikus összhangját a szocialista szabadgazdálkodás bevezetésével kívánta megteremteni. Úgy gondolta, hogy a társadalmi béke miatt a feudális, klerikális és liberális tőkés uralmi osztályok eltörlésére, illetve radikális földreformra, valamint a nemzetfenntartó kisbirtokos parasztság létrehozására van szükség. Szálasi szakítani akart az arany- és devizagazdálkodás „liberális-plutokrata-szabadkereskedelmi” elvével is, így a Nemzeti Bankot az állami hatalom részévé kívánta tenni. Ipparral rendelkező paraszttállamot vázolt hívei elé, mely magas színvonalú mezőgazdasági iparral rendelkezik, ahol a kisiparosságot értékesítő, fogyasztási és beszerzési szövetkezetekbe szervezett kiskereskedelem látja el.

Szálasi „*Hungarista Állama*” olyan állam lett volna, ahol a felelős nemzetvezetés leveszi a parasztság válláról az értékesítés, az ellátás és a hitel gondját, ahol a kamat nem nagyobb, mint a föld tiszta hasznának egyharmada. A parasztadósságokat az állam vette volna át, és a munkások, parasztok tevékenységét a nemzetvezető értelmiség fogta volna össze. 1935-36-ban – többek közt – ennek jegyében kezdeményezte, hogy az éhező, kizsákmányolt, elégedetlen

⁴⁵ Szálasi hatalomra jutását követően a zsidókat hat csoportba osztotta. 1. A külföldi menleveles zsidók. Ezeket a menlevelet kiállított államoknak kellett volna elszállítaniuk. 2. A „kölcsonzsidók”, vagyis a munkaképes férfiak (16-60 év között) és a nők (17-50 év között), akiket a Német Birodalomba akart munkába állítani. Szálasi elrendelte ezeknek a személyeknek az átadását a német kormány számára. 3. A többi zsidó, akiknek összegyűjtését a felállítandó Gettóba, a főváros pesti oldalán határozta el. A gettót elhagyni csak munkaszolgálat esetén volt lehetséges. 4. A Szálasi által mentesített zsidók csoportja, akik az előbbi rendelkezések alól mentességet élveztek. 5. Egyházi személyek, akik teljes mentességet élveztek, de idővel külföldre kívánta őket helyezni. 6. A külföldi állampolgárságú zsidók, akik 1944. december 1-ig voltak kötelesek elhagyni Magyarországot. Szálasi egyébként a zsidóságnak új országot képzelt el, ide telepítették volna ki a magyarországi zsidókat is. (Szerencsés Károly: „Az ítélet: halál”. p. 198-211.)

munkásság és a parasztság a „marxista ideológia csődje miatt” vegye át a hatalmat a „hárommillió koldus országában”.

Érthető okok miatt a hatóságok 1937-től egyre keményebben léptek fel Szálasi mozgalmával szemben. 1937. április 5-én házkutatást tartottak a Nap utca 19. számú házban bérelt párthelyiségben, és Szálasi lakásán is. Április 15-én Szálásit „az állami és társadalmi rend felforgatására irányuló szövetkezés” címén letartóztatták. A belügyminiszter pedig április 16-án rendeletileg feloszlatta a Nemzeti Akarat Pártját. Szálásit a rendőrségen őrizetben, előzetes letartóztatásban tartották, majd szabadlábban védekezhetett.

A bírósági eljárás nem akadályozta Szálásit egy új szervezet, fedőpárt létrehozásában. Az 1937-re országos hírnevet, mozgalmat és eszmerendszert birtokló vezér, és az ez év júniusában alakult, még le nem járatott nevű Magyar Fajvédő Szocialista Párt vezetői kölcsönös előnyöket várhattak egymástól. Endre László *gödöllői főszolgabíró*, később *Pest-Pilis-Solt-Kiskun* vármegye alispánja, társpártvezető, valamint gróf Széchenyi Lajos, Somogy megyei nagybirtokos, az Andrássy út 60. számú házban párthelyiséget bérlő, s a Fiala Ferenc szerkesztésében megjelenő „*Összetartás*” című hetilapot támogató politikusok, 1937. augusztus 1-jén „életszerződést” kötöttek vele. Ebben kimondták, hogy a feloszlattott NAP, és a megszűnt *Fajvédő Szocialista Párt* (FSZP) helyett létrehozták a *Magyar Nemzeti Szocialista Pártot* (MNSZP). A nemzeti szocialista jelző alkalmazását, a külpolitikai sikereit halmozó német nemzetiszocializmusra való utalás mellett az indokolta, hogy az összes hasonló szervezetet integrálni akarta a párt, hiszen a többi kisebb, töredezett rokonszervezet – néhány kivételtől eltekintve – hajlamos volt rá, hogy betagolódjon e nagyobb szervezetbe. Az 1937. október 24-ei budai Vigadóban rendezett gyűlésen nyilvánosan is deklarálták a hét kisebb frakció által létrehozott új párt megalakulását. (Az MNSZP létrejöttét október 25-én jelentették be a belügyminisztériumban.)

A széleskörű integrációt elérő párt megalakulása igazi sikernek számított. Szálasi előtt senki sem volt képes a széttöredezett csoportokat egyesíteni. A budai Vigadóbéli gyűlésen Szálásinak első alkalommal nyílt lehetősége több száz ember előtt beszélni, s ahogy a már többször idézett Sipos Péter írja: „[...] az alakuló ülés után a kitóduló tömeg először kiáltozta fővárosi köztereken az »Éljen Szálasi!« jelszót”.⁴⁶

⁴⁶ Sipos Péter: Egy politikai eszmerendszer kialakulása. p. 33. Amikor 1944. májusában Horthy fogadta Szálásit, állítólag Szálasi a „Kitartás” hungarista köszöntéssel üdvözölte a várban a kormányzót. Ezután rögtön hozzátette: „Éljen Horthy!”. Horthy „Isten hozta!” köszönéssel fogadta Szálasi komikus pózát. Szerencsés Károly könyvében megjegyzi: „[...] Szálasi ezzel a pózolással nem volt egyedül Európában, az egyes országokban, egyes pártokban különféle egyenruhák, köszönések, jelvények terjedtek, természetesen leginkább a szélsőséges erők között. [...] [A] kommunista pártban a »Szabadság« köszönés, a buzgóbbak hozzátették: »Éljen Rákosi!«. Alig telt el néhány év, és hivatalos köszönéssé próbálták tenni e

1938. február 21-én Széll József belügyminiszter feloszlatta a Magyar Nemzeti Szocialista Pártot, mivel azt azonosnak találta a Nemzeti Akarat Pártjával. Szálasit és 72 társát a VIII. kerületi rendőrkapitányság felügyelete alá helyezte, amelynek időtartama alatt az őrizetbevetteknek tilos volt politikai tevékenységet folytatniuk. A rendőrségi ellenőrzés azonban igencsak lazának bizonyult. Sőt dr. Szöllősy László, Szálasi háziorvosa közbenjárásával, a későbbi nemzetvezetőnek sikerül kapcsolatba kerülnie Hubay Kálmán szélsőjobboldali újságíróval, aki a lovasberényi időközi választásokon Szálasi új pártjának parlamenti képviselője fejében, a nyilasok anyagi támogatásában részesült. Hubay közel háromszáz szótöbbséggel győzött a választáson, és a továbbiakban ellátta az újonnan alakított Nemzeti Szocialista Magyar Párt (NSZMP) képviselőtét a törvényhozás alsóházában, amely elnöke Hubay lett, a pártvezetői tisztséget pedig természetesen Szálasi töltötte be. A párt „országépítő programja” egyébként mellőzte időlegesen a hungarizmus kifejezést, és taktikai megfontolásból a „szentistváni” jelzõt alkalmazta a helyreállítani igyekezett soknemzetiségű Nagy-Magyarországra.⁴⁷ (Miután 1938. április 4-én

szálasmas azonosulási kényszert. Megvolt a köszönésük a szociáldemokratáknak is: »Barátság«. De azt már csak a rosszmájú pesti vicc tette hozzá, hogy a kiscgazdáké – utalva a korrupcióra, családtagok előnybe hozására – »Rokonság!« . (Szerencsés Károly: „Az ítélet: halál”. p. 200-201.)

⁴⁷ Tilkovszky Lóránt: Szálasi „hungarizmusa” és a nemzetiségi kérdés.

Goldman Leonóra nyelvpolitikai könyvében megjegyzi, a Szálasi Ferencet vezetőjüknek tartó pártok közös vonása volt, hogy a korábbi szélsőjobboldali pártokról eltérően, azok a fennálló rendszer megdöntésére törekedtek. A szerző munkájában összehasonlította a ténylegesen Hubay Kálmán újságíró által szerkesztett Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom, majd ennek betiltása után alakult Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom programjait. Goldman az utóbbit mérsékelt hangvételűnek tartotta, mely még erősebben kihangsúlyozta a fennálló alkotmányos renddel való egyetértést, és rövidebbnek is bizonyult. Mindkét program a „nemzetestvérekhez” szólt, akik a Szent István-i Magyarország közös céljaiért munkálkodnak még akkor is, ha más-más autonóm népközösségek tagjai. A program célját a magyar népi munkaállam létrehozásában, a Szent István-i birodalom sorsközössége alapján tekintette. Ez úgy épült volna fel, hogy az egyes foglalkozások munkaadói és munkatársai az állam felügyelete alatt szaktestületeket alkotnak. A szaktestületek küldöttjei alkotják az *Országépítő Tanácsot* (pártok megszűnnek). A tanács megalkotja a 4 éves országépítő tervet, amely megszünteti a munkanélküliséget, a „liberális munka helyett az irányított gazdálkodás vezet célhoz”. Az állam tekintélye, a munka, és a jószág-állomány a hungaristák véleménye szerint „a pénz értékének fedezete, nem az arany”. A haszon elosztását a hivatásrendek szabályozták volna, nem az osztályharc. Mindenki értékmérője nem a származás, vagy vagyon, hanem a közösség szolgálatában teljesített munka érdeme. A jövedelem egy részét le kellett volna adni biztosításra. A földreform főként az 5-100 holdas parasztok helyzetének javítására szolgált, és vigyáztak volna rá, hogy a termelés ne szenvedjen kárt. Csökkenteni akarták a különböző rétegek közti kulturális színvonalbeli különbségeket. De nem közölték, hogy ezt a műveltebb rétegek hátrányosabb helyzetével, vagy a kevésbé műveltek oktatásával kívánják elérni. S hogy utóbbi esetben lesz-e elegendő oktató, és részükre kedvező fogadtatás. A népi munkaállamban a csak nem termelő hatású tevékenységre képes zsidók – érveik szerint – nem tudtak volna érvényesülni, és elhagyták volna azt. Itt jelenik meg a híres nyilas szlogen is: „Minden népnek annyi zsidója van, amennyit megérdemel”. A dokumentum leszögezi, hogy a hivatalos kormányok látszatintézkedései, melyek célja volt, hogy kifogják a nyilasok vitorláiból a szelet, csak azt érték el, hogy a fajzsidók helyére a zsidó szellemű kereszt-

a pártot a belügyminisztériumban bejelentették, és május 29-én a budapesti rendőr-főkapitányság megszüntette a rendőri felügyeletet az őrizetesk felett, Szálasi hivatalosan is beléphetett saját pártjába.)

Szálasi különböző nevek alatt megalakuló pártjait gyakran tiltották be, és őt magát többször állították bíróság elé. Talán ezért sem tett fel mindent a törvényességre, és ezért folytatta 1938 első felében is a Hungarista Mozgalom keretében a széleskörű, titkos szervezkedést. Ekkor alakult meg az „*Elit Garda*” nevű illegális karhatalmi szervezet, amelynek tagjait számokkal jelölték. Dalbosfalvi-Pitia Illés a BSZKRT főtisztviselője ekkor hozta létre az „*Országos Pártrend és Pártvédelmi Osztályt*”, amely a rend fenntartását, a párt, valamint a párttagok vagyónvédelmét tűzte ki hivatalos céljaként. Valójában a hatalomra jutás előmozdítása és a párthadsereg politikai erőként alkalmazása volt stratégiájának középpontjában. Megalakításakor a szervezők az SA mintáját követték. A titkos csoportok a BSZKRT-nél, a MÁV-nál, a honvédelmi minisztérium katonai garázsaiban és a javító műhelyekben több száz tagot számláltak.

A Darányi Kálmánt felváltó Imrédy Béla miniszterelnöknek, engedékenyebb elődjével ellentétben a nyilas kérdés rendezése volt a legfontosabb feladata. Az ún. „*rendtörvények*” és a 3400/1938. ME. sz. rendelet megtiltotta, hogy állami, vármegyei, községi, stb. hivatalnokok tagjai legyenek olyan szélsőséges szervezeteknek, mint a nyilas párt. Végül a Teleki-kormány idején, 1939. február 23-án feloszlatták a Nemzeti Szocialista Magyar Párt-Hungarista Mozgalmat (NSZMP-HM) is. A párt jogutódja a március 15-én újjáalakuló Nyilaskeresztes Párt-Hungarista Mozgalom lett (NYP-HM). (Ezt Sztójay Döme kormánya oszlatta fel, a beteg miniszterelnök távollétében. A pártot, ugyanilyen néven, 1944. október 16-án szervezték újjá, a nyilas hatalomátvételt követően.)

Szálasi ellen 1937-1938-ban, két vonulatban zajlottak le a perek. Az egyik sorozat tárgyát izgatási deliktumok képezték, a másikat viszont a NAP tevékenységének törvénybe ütköző mozzanatai miatti bünvádi eljárás. 1937. május 19-én a budapesti büntetőtörvényszék 3 hónapi fogházra ítélte Szálasi, illetve 3 évi hivatalvesztésre és politikai jogainak 3 évi felfüggesztésére. A fővárosi ítélőtábla a szabadságvesztést 2 hónapra leszállította, a végrehajtást 3 évre

tényeket ültették (egy vicclapi sorozat és a nép szava szerint: az Aladárokat). A program nagyon fontosnak tartotta a magyar vér védelmét is, a zsidókkal történő keveredésen túl a terheltekkel történő házasságkötés tilalmát, a szexuálisan terjedő fertőző betegségek terjesztőinek büntetését, a férfiak rendszeres orvosi vizsgálatának kötelezővé tételét, valamint a házasulandók orvosi vizsgálatát, segélyezését, illetve az anya- és csecsemővédelmet. A program elején kihangsúlyozták az alkotmányos rendnek és a kormányzó államfői jogkörének tiszteletben tartását, valamint annak végén is az alkotmány és a hagyomány megőrzését, illetőleg az erőszaktól való tartózkodást említik. Mindezzel ellentétben 1944. október 15-én éppen Szálasi törte meg a kormányzói hatalmat, ő lett a nemzetvezető. In Goldman Leonóra: A XX. század magyar közéleti nyelve. p. 164-165.

felfüggesztette, valamint a mellékbüntetést mellőzte. A Kúria 1938. január 26-án jogerőre emelte a másodfokú ítéletet.

Egy másik izgatási ügyben a törvényszék 1 hónapi fogházra ítélte az önjelölt népvézért, a Tábla ezt 8 napra enyhítette, majd a Kúria 1939. augusztus 9-én visszaállította az 1 hónapra szóló ítéletet. Ugyancsak 1 hónapot kapott Szálasi 1938. március 21-én a törvényszéken izgatásért, amit a felsőbbíróságok is jóváhagytak. A kiszabott szabadságvesztéseket nem kellett külön-külön leülnie. Mire azok jogerőssé váltak, a budapesti törvényszék a NAP ügyben, 1937. november 29-én 10 hónapi államfogházra ítélte őt, amit a Tábla 1938. július 6-án súlyosbított, és az 1921. évi III. tc. értelmében 3 évi fegyházzal, 5 évi hivatalvesztéssel és politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen tartamú felfüggesztésével sújtotta. A Tábla ezen a napon elrendelte Szálasi letartóztatását is, augusztus 24-én elutasította a semmisségi panaszokat, augusztus 27-én pedig a foglyot a Markó utcai törvényszéki fogházból átszállították a szegedi Csillagbörtönbe, ahol elkezdte letölteni büntetését. A budapesti törvényszék 1940 februárjában az összes ítéletet egyesítve 3 évi, 1 hónapi és 23 napi fegyházat szabott ki összbüntetésül rá. Szálasi 1940 szeptemberében részesült kormányzói amnesztiában, így büntetéséből elengedték a hátralevő 11 hónapot és 15 napot. 1940. szeptember 17-én – az Észak-Erdély visszatérése alkalmából meghirdetett közkegyelem által – hagyhatta el a szegedi börtönt.⁴⁸

A nyilas párt a börtönöveket a „népért szenvedő vezér” mítoszának megteremtésére használta fel. A fogolykultusz első lépéseként augusztus 30-ára „mozgalmi gyászt” rendeltek el. Az értekezleteken, gyűléseken egy, Szálasinak fenntartott helyre lefordított székét és virágot helyeztek el, és felemelt jobbkarral egyperces néma imát mondtak. A párthelyiségekben elhelyezték vezérük arcképét, alatta pedig a „*Nagypéntek nélkül nincs Feltámadás!*” feliratot. Szálasi mártír-imázsának jelentős része volt pártja további erősödésében, sikerében, mert az 1939. májusi választásokon a párt kb. 750 ezer szavazatot kapott.⁴⁹ A mártír politikus imázsának megteremtésében a különböző röplapoknak is jelentős szerepük volt. E Szálasit rács mögött ábrázoló sajtótermékek a pártvezért – képe mellett – csak fegyencszámmal jelölték (9323), hiszen a börtönben ülő személyeket tilos volt név szerint népszerűsíteni, mert az a büntett feldicsérésének vétségét jelentette.

E csúcspont után a nyilas párt befolyása fokozatosan csökkenni kezdett, amelynek okai a hatósági intézkedések, a kivételes hatalom második világhábo-

⁴⁸ Érdekeség, hogy Rákosi Mátyás szintén Imrédy Béla miniszterelnöksége alatt ült börtönben. Imrédy miniszterelnöksége alatt ítélték börtönbüntetésre Szálasi Ferencet is, így együtt ült Rákosival. (Szerencsés Károly: „Az ítélet: halál”. p. 19.)

⁴⁹ Szerencsés Károly szerint: „Szálasi fogsága segítette a párt összetartását és növekedését. Jellegzetes nyilas esemény volt 1938. december 4-én Szálasi Ferenc névnapja alkalmából a minden pártszervezetben megtartott ún. „rabvacso”. Ezen a börtönkosztot fogyasztották a „testvérek”. (Szerencsés Károly: „Az ítélet: halál”. p. 190.)

rú kitörésével egyidejű bevezetése, a gazdasági konjunktúra, a munkanélküliség csillapodása, s a zsidótörvények voltak, amelyek előnyeit az „örségváltásban” adig érdekelt keresztény kispolgári, alkalmazotti rétegek szintén élvezték.

Szálasi „hamis realista” természetéhez tartozott az a meggyőződése, hogy új ideológiát kell teremtenie. A tudatosan vállalt eszmerendszer-teremtés érdekében szellemi forrásokat akart találni, így amatőr, dilettáns módon mindent olvasott, ami a kezébe került és megfelelt érdeklődési körének. Rendszeretlen szociológiai, geográfiai, teológiai, filozófiai ismeretekre tett szert, a börtönévek alatt kb. 160 kötet volt a kezében. Olvasta Hóman Bálint, Szekfű Gyula, Maurois, Houston Steward Chamberlain, Alfred Rosenberg, Simon Dubnov, Oswald Spengler műveit, de Jókai Mór és Herczeg Ferenc regényeit is. Ám a modern magyar és külföldi szépirodalom teljesen ismeretlen maradt számára, sőt távol állt tőle. Kedvenc tudományos területe a földrajz és a külpolitika volt. Ungváry Krisztián szerint: „1944. november 2-án, amikor az Üllői út végén már szovjet páncélosok vívták halálos csatájukat, többórás előadást tartott a Vár nagytermében összegyűlt katonai és polgári méltóságoknak a japán-magyar kereskedelmi kapcsolatok fejlődéséről, melyet fontosabbnak tartott, mint a hadi helyzetet, mert arról egy szót sem ejtve távozott [...]”.⁵⁰

1943 végére a 200 ezres nyilas párt tagságának a fele elhagyta Szálait, akitől a németek is megvonták a támogatásukat, és csak 1943 őszétől tartottak fenn vele ismételt kapcsolatot. 1944 nyarán – az országot megszálló német erők – őt és pártját egy szélsőjobbaldali koalícióba akarták bevonni, de a pártvezető minden ajánlatot visszautasított. Csak 1944. május 3-án fogadta Horthy, akinek Szálasi felajánlotta maga és pártja szolgálatait. A döntő fordulat 1944. augusztus 29-én következett be, amikor a kormányzó nem őt, hanem Lakatos Géza vezérezredest bízta meg a kormányalakítással. Szeptember első hetére a mellőzött Szálasi elkészítette a hatalomátvétel menetrendjét, amelyben a németeknek azt javasolta, hogy Lakatost lőjék agyon vagy legalább tartóztassák le, Hitler pedig erre az időre hívassa magához a kormányzót. 1944. október 15-16-án Otto Skorzeny emberei elrabolták Horthy fiát, majd Lakatos miniszterelnök és Edmund Veessenmayer (Hitler teljhatalommal felruházott magyarországi megbízottja) rávették őt, hogy nevezze ki Szálait miniszterelnökké. Horthyt Németországba szállították, így megkezdődhetett „a feudális-reakciós rendszert” megdöntő Szálasi 170 napos rémuralma.

Ez idő alatti ténykedései teljességgel ismertek. Magyarország németországi háborús hozzájárulását 200 millió pengőről 300 millióra emelte fel, nyersanyagok, gépek, élelmiszerek, gyógyszerek elszállításához járult hozzá, melyek a Birodalomba

⁵⁰ Ungváry Krisztián: „Nagypéntek nélkül nincs feltámadás”: Szálasi Ferenc külpolitikai elképzelései.

kerültek. Célul tűzte ki Magyarország teljes „zsidómentessé” tételét, ezért a fővárosi maradék zsidóság, akár gyalogszerrel való deportálásába is belement. 1944. október végén az ő személyes utasítására indultak meg a halálmenetek nyugat felé.⁵¹

Szálasi „írói munkássága” a „*Hungarizmus könyveiben*” jelenik meg. Ezek közül az első és a harmadik könyv maradt meg kiadott programként, illetve mintegy 1225 lapnyi kéziratként az utókorra. (A „*Hungarizmus 2. Könyve*”, mely az „*Út*” alcímet viselte, csonkán maradt, vázlatként, lényegében csupán a tartalomjegyzéke lelhető fel, a „*Hungarizmus 4. könyvének*” előkészületeire pedig csak utalások találhatók a „Nemzetvezető” kabinetirodájának iratanyagában.)

A „*Hungarizmus 1. könyve*” a „*Cél*” alcímet viselte. 1944. decemberében jelent meg Budapesten, funkciója a „*Mein Kampf*”-hoz volt hasonló, a párt „eszmerendszerét” fektette le írásban. A „*Hungarizmus 3. könyve*” a „*Harc a hatalomért*” alcímmel, nem elkészült mű, hanem inkább egy első fogalmazvány, piszkozat. Ezzel kapcsolatban a legmegdöbbentőbb talán, hogy 1945 januárjában-márciusában az volt néhányaknak a legfontosabb feladatuk, hogy Szálasi „politikai feljegyzéseiből” önálló könyvet állítsanak össze, megfelelő összekötő szövegek és bevezetők beiktatásával. Karsai Elek kutatásai alapján megállapítható: „Ezekről a munkálatokról fennmaradtak gyorsírási jegyzetek, gépelt szövegek, illetve rajtuk eszközölt javítások, változtatások. A vázlatokhoz tartozó jegyzetkből kitűnik, hogy Szálasi 1945 februárjában, „nemzetvezetői” teendőinek ellátása mellett; vagy mert ilyen tevékenységre nemigen nyílt alkalma, az „összekötő szövegeket” maga diktálta gyorsírójának”.⁵²

Szálasi nagy tervei a „*Hungarista Alkotmány*” vagy az „*Országépítés*” mind-mind megvalósíthatatlanok maradtak. Amikor pedig megpróbálta a lakosságot „hivatásrendekbe” szervezni, a németek ellenállásába ütközött. Bizalma mindvégig megmaradt a német csodafegyverekben, sőt 1944. december 4-e után tovább erősödött, amikor a Hitler fogadta őt, és beszámolt neki az új, nagyobb veszteségeket okozó harci eszközök bevetéséről.⁵³

A „nemzetvezető” a szovjet csapatok elől előbb a nyugati határszélre, majd Németországba menekült. Az utolsó pillanatig próbálta megszervezni az európai nemzetiszocialista vezetők kongresszusát, amellyel 1945. május 5-ét, vagyis amerikai fogságba esését követően sem hagyott fel.⁵⁴

⁵¹ Horthy lemondásáról, Szálasi kinevezéséről és az utána történekről lásd bővebben Juhász Gyula, *Magyarország külpolitikája 1919-1945* című munkájában. (Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945. [p. 451-453.]

⁵² Karsai Elek: „Szálasi naplója” – a nyilas mozgalom a II. világháború idején. p. 18.

⁵³ Érdekes, hogy ezidőtájt magyar „csodafegyver” is készült, legalábbis a nyilas propaganda állítása szerint. Ez volt a *Szálasi-röppentyű*. A valóságban a rakétahajtású páncélos-elhárító eszköznek mindössze egy prototípusát alkották meg. Sorozatgyártására nem kerülhetett sor, sőt már budapesti bemutatóját sem tette lehetővé a hadi helyzet. (Máté György: Budapest szabad! p. 222.)

⁵⁴ Szálásinak semmiféle nemzetközi tekintélye nem volt. Az 1944 nyarán Berlinben rendezett

Másik rögeszméje az volt, hogy a kialakult magyarországi politikai válságot egyetlen módon lehet elkerülni, ha ő Tildy Zoltánnal, Rákosi Mátyással és egy vezető szociáldemokratával találkozhatna, hogy minden problémát megoldhassanak.⁵⁵ Miután az amerikai OSS képviselőjében Himler Márton megbízott átadta a magyar hatóságoknak, Szálasi legtitkosabb vágya az volt, hogy egy „döntő illetékességű” személlyel az európai és délkelet-európai kérdésekről beszélgethessen.

Szálasi Ferenc politikai magatartásvizsgálatának pszichohistóriai megközelítése keretében, a megkerülhetetlen testi konstansok között, végül – a „háborús évek”, a férfikor és a politikai „karrier” után – a halál kérdéskörét fogjuk körbejárni.

2.5. A HALÁL

A politikában a halál kapcsán egyrészt a korlátos idő és az „örökkévalóság” paradoxonának feloldását, másrészt a romlandó „test” esetleges politikai szimbólumként való megőrzésének igényét kell megemlítenünk, mint a politikai kommunikációs tér olyan fontos jelét, amely a politikai színpadok szereplőit (és a figyelmüket arra fordítókat egyaránt) motivál(hat)ja.

A test, a tekintély és a hatalom forrása is lehet, ezért míg a demokratikus rezsimok prominens politikusainak munkásságát könyvtárak, gyűjtemények, emlékművek stb. dokumentálják elsősorban, a diktatórikus, totalitárius rezsimok a „valaha élő test megőrzésére” vagy éppen „eltüntetésére” helyeztek hangsúlyt a 20. század történelme folyamán. A diktátorok még meglévő, vagy eltűnt testeik ugyanis mítoszteremtő, vagy mítoszfeltámasztó hatást eredményezhetnek, sőt az aktus a „politikai apákkal” szembeni (ambivalens, elutasító, tagadó, áhítatos) viselkedést is okoz(hat)ja, amely mindenképpen kommunikatív jelentőséggel bír.

Szálasi Ferenc számára 1944. október 16-ától a nyilasok új, zavaros jogkörű vezető funkciót kreáltak. Ezzel megszakadt a magyar alkotmányosság folytonossága. Ahogy Szerencsés Károly könyvében írja: „Szálasi [...] kezdet-

antiszemita kongresszusra sem kapott meghívót. Érthető, hogy ezt megelőzően – 1944 tavaszán –, miért nem tudta megszervezni az európai nemzetiszocialista pártok és vezetők konferenciáját. Az itt megjelenő reménybeli testületet nevezte el *Európa-törzsnék*. Az egyenlők tanácsában Hitler elnöklelte alatt, Mussolini, Vlaszov, Degrelle, Horia Sima és a többi vezér tisztázták volna a nemzetiszocialista Európa-közösség megépítésének előfeltételeit. Szálasi nem vette tudomásul, hogy a náci faji ideológiája szerint a magyarok a szolganépek kategóriájába tartoztak, így alig előzték meg a szlávokat, azokon belül az oroszokat, akiknek renegát vezetőjét Vlaszov tábornokot Hitler mélyszégyen megvetéssel emlegette.

⁵⁵ Szerencsés Károly szerint Szálasi Bárdossy kivégzésének másnapján arra kérte Péter Gábort, hogy segítsen létrehozni egy találkozót Rákosival, Tildyvel, Szakasits-csal, hogy megtárgyalják „1. A múlt politikai, gazdasági és társadalmi felszámolását. 2. A jövő szilárd alapjainak lefektetését. 3. A két feladatból adódó politikai, gazdasági és társadalmi országépítő terv megszerkesztését”. (Szerencsés Károly: „Az ítélet: halál”. p. 193.)

ben miniszterelnökként intézkedett, de az államfői jogköröket is gyakorolta, részben az országtanács segítségével. Végül a »nemzetvezetői« funkcióval a külön m. kir. miniszterelnöki poszt meg is szűnt. Az erről szóló törvényt (1944: t.c.) a képviselőházban mindössze 55 képviselő szavazta meg (az ekkor 372 tagú alsóház többi tagja nem jelent, vagy nem jelenhetett meg).⁵⁶

1944. november 4-től a háromtagú országtanács javaslatára, a „parlament” által egyhangúlag elfogadott jogszabály a nemzetvezető jogkörébe utalta a korábbi kormányzói jogköröket és a kormányfői jogkört egyaránt, ha az nem nevez ki miniszterelnököt. A „nemzetvezető”, így sem parlament, sem államfő nem korlátozhatta.

A megkérdőjelezhető legitimitású, ily módon Magyarország nemzetvezetőjének választott nyilas politikust, 1946. március 12-én 15 óra 24 perckor a Népbíróságok Országos Tanácsa ítélete alapján, emberiség-ellenes és háborús bűnökért felakasztották. Szálasi esetében a halál a test közös sírba helyezéssel, annak megsemmisülését, „eltűntét” hozta.

A már idézett Ungváry Krisztián szerint Szálasi a háború végén pontosan látta a maga jövődő helyzetét. Ungváry azt írja, hogy az egykori nemzetvezető „[...] megjósolta, hogy az angolszászok kiadják »ahelyett«, hogy partnernek tekintenek, a magyarok bíróság elé állítják, »ahelyett« hogy beiktatnák nemzetvezetői posztjába, és kivégzik, »ahelyett«, hogy kitűntetnék”.⁵⁷

A háborús bűntetteket elkövetőkkel szembeni számonkérések, az ország teljes felszabadulása előtt megkezdődtek. Még tartott Budapest ostroma, amikor a pesti oldalon elindultak a néptörvényszéki ítéletek és begyűjtések. Vas Zoltán kezdeményezésére, az Oktogonon – propagandacélú – nyilvános ítélet-végrehajtást is rendeztek, 1945. február 4-én, amely során Rotyis József és Szívós Sándor 124 rendbeli gyilkossággal vádolt keretlegényeket nyilvánosan felakasztották.⁵⁸

Szálasi Ferenc és hat társának pere 1946. február 5-én tíz órakor kezdődött a népbíróság Jankó Péter által vezetett tanácsa (valamint hat népbíró) tárgyalásában, majd egészen 1946. március 11-éig tartott.⁵⁹ Helyszíne – Bárdossy

⁵⁶ Szerencsés Károly: „Az ítélet: halál”. p. 11.

⁵⁷ Ungváry Krisztián: „Nagypéntek nélkül nincs feltámadás”: Szálasi Ferenc külpolitikai elképzelései.

⁵⁸ Zinner Tibor – Róna Péter: Szálasiék bilincsben. p. 74-80.

1945. április 12-ig a fővárosban 8260 „fasiszta vagy más reakciós elemet” vettek őrizetbe, s ezek közül csupán 1608 főt helyeztek szabadlábba.

⁵⁹ Jankó Péter tanácsa a Szálasi-per mellett számos más ügyben is ítélt, így például öt év fegyházbüntetésre ítélte Koppány György házfelügyelőt és három évre a feleségét, mert több zsidót feljelentettek, akiket elhurcoltak a házból. Ez a tanács ítéltkezett Gál Lajos református lelkész ügyében is, háború melletti uszítás és egyéb vádakkal (négy év börtön). Ez a tanács ítélte halálra Kun András „pátert” gyilkosság, kínzás vádjával. Jankó Péter ítéltkezett Endre László, Baky László és Jaross Andor ügyében is. (Szerencsés Károly: „Az ítélet: halál”. p. 49.)

A Szálasi-per bíróságának összetétele egyébként a következő volt: Dr. Jankó Péter tanácselnök,

és Imrédy peréhez hasonlóan – a Zeneakadémia nagyterme volt. A vádat Frank László néppügyész és Nagy Vince politikai vádló képviselték. A védelmet dr. Klumák, dr. Gonda, dr. Greguss, dr. Krámer, dr. Lukács, valamint dr. Zboray Sándor és dr. Latkóczy Imre kirendelt védők látták el.

A Szálasi-per tárgyalása majd egy hónapig tartott. Ennek során – a fogásban és a per alatt is – Szálasi mélyen hitt a maga igazában, nem adta fel meggyőződését. Minden jel arra mutatott, hogy valójában a „mártíromságra” készül. A népbíróság Jankó-tanácsa 1946. március 1-jén (pénteken, 10 órakor) hirdette ki az ítéletet Szálasi és társai ügyében. Az ítélet a Magyar Köztársaság nevében, valamennyi vádlottat bűnösnek mondta ki háborús bűncselekményekben, és kötélt általi halálra ítélte őket. Az ítélet kihirdetése után Szálasiék a Zeneakadémiáról visszazállították a Markó utcába, ahol szigorított felügyelet alatt tartották őket. A kegyelmi kérvény elutasítását 1946. március 12-én, egy óra tájban hirdette ki számukra a bíróság, a kivégzés két órán belül végrehajtandó időpontjával együtt.

A Markó utcai fogházban Vajna Gábort (szolgálaton kívüli ezredes), a Szálasi-kormány⁶⁰ belügyminiszterét a második emelet kilences zárkájában, a tízes cellában Szálasi Ferencet helyezték el, majd Beregfy Károly vezérezredes (a nyilas koronatanács tagja), honvédelmi miniszter és vezérkari főnök, dr. Gera József (orvos), „pártépítés-vezető” következett a sorban. Szöllősy Jenő (gyógyszerész) tárca nélküli miniszter, miniszterelnök-helyettes, báró dr. Kemény Gábor külügyminiszter és dr. Csia Sándor (a nyilas mozgalom fő szervezője), a koronatanács tagja a fogház harmadik emeletére került (őket csak március 19-én végezték ki). Az elítéltek zárkaiban csak szalmazsákokat és asztalokat hagytak, illetve a foglyok állandó felügyelet alatt voltak.

Dr. Lészay Béla (FKGP), Korbasits Pál (MKP), Mérő József (SZDP), Horváth István (NPP), László Adolf (PDP), Sipos Ignác (SZOT). A néppügyész Dr. Frank László, a politikai ügyész Dr. Nagy Vince. (Szerencsés Károly: „Az ítélet: halál”. p. 187.)

⁶⁰ Az 1944. augusztus 29-től október 16-ig működő (október 15-én lemondott) Lakatos-kormányt (ennek két nyilas minisztere is volt: Jurcsék Béla, földművelési miniszter, a közellátás-ügy tárca nélküli minisztere, és Reményi-Schneller Lajos, pénzügyminiszter, ezt megelőzően mindkét összetételű Sztójay-kormányban is tagja) váltotta fel a Szálasi-kormány, amely már csak az ország egy részének lehetett tényleges kormánya. Ez a kormány 1944. október 16-tól 1945. március 28-ig működött. Összetételét tekintve tagjai a következők voltak: miniszterelnök: Szálasi Ferenc mint „nemzetvezető”; tárca nélküli miniszter, miniszterelnök-helyettesi minőségben: Szöllősy Jenő; külügyminiszter: Kemény Gábor báró; belügyminiszter: Vajna Gábor; pénzügyminiszter: Reményi-Schneller Lajos; földművelésügyi miniszter: Pállfy Fidél gróf; iparügyi miniszter: Szakvály Emil; kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter: Szász Lajos; vallás- és közoktatásügyi miniszter: Rajniss Ferenc; igazságügyminiszter: Budinszki László; honvédelmi miniszter és vezérkari főnök: Beregfy Károly vezérezredes; közellátási miniszter: Jurcsék Béla; tárca nélküli miniszter, a nemzet totális mozgósítására és harcra állítására: Kovarcz Emil; tárca nélküli miniszter, a termelés folyamatos vezetésével megbízva: Hellebronth Vilmos vezérőrnagy; tárca nélküli nemzetvédelmi és propagandaminiszter: Kassai (Schalmayer) Ferenc. (Bölyny József: Magyarország kormányai 1848-1987. p. 156, p. 189.)

Szálasiék előtt, március 12-én reggel 9 órakor Rajniss Ferenc újságíró, a *Magyar Futár* főszerkesztőjét, a Szálasi-kormány vallás- és közoktatási miniszterét golyó által végezték ki. Kora délután következett Gera, Beregfy és Vajna, majd utolsóként Szálasi lépett a bitófákkal szemben felállított zöld posztóval letakart asztal elé, ahol a népbíróság és az ügyészek ültek. Jankó Péter tanácselnök felolvasta a kegyelmi kérvény elutasítását. Ezután Bogár János segédei (Komlós Lajos és K. Szabó József) összekötözték az első három elítéltet, majd megtörténtek az akasztások. Végezetül Szálasi nyakába is kötelet helyeztek az állami hóhér, s a kivégzésnél jelen lévő református lelkész, P. Karvas Levente jelenlétében az ítéletvégrehajtó újból teljesítette kötelességét. Szálásinál a törvényszéki orvos 15 óra 37 perckor állapította meg a halál beálltát.

Aznap négy elítéltet akasztott fel Bogár János ítéletvégrehajtó, a korabeli Budapest egyik legtöbbet emlegetett figurája. Szálásin a kivégzéskor zöld ing volt, és utolsó szavait magában tartotta. A *Magyar Nemzet* így számolt be az eseményről: „Sokezer torok ezt kiálltja: Lassan. Azt akarják, hogy a hóhér, aki szakmai virtuózként pillanatok alatt végez az elítéltekkel, Szálásit ne a szokott gyors tempóban végezze ki”.⁶¹

Ezt követően társaival együtt közszemlére tették holttestét, majd azonosítási számmal ellátva, a 298-as parcellában jeltelen sírba temették mindhármat.⁶²

Szálasi halála, a szélsőjobboldal több politikusával együtt a „mártírhalál” mítoszát jelenti a mai szellemi követők számára. A vele kapcsolatos „áhítatos áldozás” egyetlen gátja az lett talán, hogy tömegsírba helyezték, amelynek helye sokáig ismeretlen volt, így a sír sosem válhatott politikai zarándokhelyé.

3. A „TERMÉSZET ADTA” ÉS A POLITIKAI SZEREP

Dolgozatunk végén arra a kérdésre próbálunk választ találni, hogy a vizsgált személy, Szálasi Ferenc, milyen stratégiák által próbálta/vagy nem próbálta feloldani azt a feszültséget, amely a „természet adta” és a politikai szerepei közt feszült. Arra is megpróbálunk rávilágítani, hogyha az ismertetni szándékozott „három tipikus forgatókönyv” ideáltipikus jellemzőkkel bír, úgy valószínűsíthető, hogy az említett politikus nem csupán egy ilyet használt ösztönösen vagy tudatosan, hanem élettörténete során akár többet is (legalább kettőt) regisztrálni lehet nála. (Természetesen a megállapításainkat az eddigiekben leírtak alap-

⁶¹ Idézi Szerencsés Károly: „Az ítélet: halál”. p. 222.

⁶² A Szálasi Ferenc vezette kormány összes tagját kivégezték egyébként, kivéve Jurcsek Bélát, aki öngyilkos lett, és Hellebronth Vilmos tárca nélküli minisztert, akit életfogytiglani kényszermunkára ítélték és 1963-ban szabadult. (Szerencsés Károly: „Az ítélet: halál”. p. 222.)

ján tesszük meg, mert hosszabb elemzésekre e helyütt nem vállalkozhatunk.) A vezérfonalat megint csak Lányi Gusztáv ismertetett munkája fogja jelenteni, mely tanulmány az említett „három tipikus forgatókönyvet”, a (poszt)modern demokráciák politikusi szempontjából használta elemzéseire.⁶³

Magunk azonban úgy gondoljuk, hogy az elemzett totalitárius rezsim diktátora szempontjából is használhatónak bizonyulnak e „forgatókönyvek”, mégpedig azért, mert Szálasi bár a korlátozott parlamentarizmus, de alkotmányos keretek közti, választások során próbálta legkorábban magához ragadni a hatalmat, és csak később jutott annak puccszerű körülmények közt a birtokába. Politikusi ténykedését tehát parlamentáris-alkotmányos keretek közt kezdte meg.

Természeteszerűleg a totális diktatúra kiépítése (pontosabban az arra tett kísérletet) követően hiábavaló lenne Szálásiról e tipikus forgatókönyvek kategóriái felhasználásával írni, hiszen nemcsak mint versengő politikus-politikusi arculat szűnt meg létezni, szembeszegülni ellenfeleivel (ellenségeivel) a politika színpadán, hanem állampárttá váló pártja is megszűnt a többi párttal versengeni. Hovatovább idővel nehezen lett elválasztható – ami persze elsősorban Hitlerre, Mussolinire és Sztálinra igaz –, hogy személyében az állam vagy párt jelenik-e meg. Ténylegesen ez a tendencia országonként más és más volt. Ahogy Ormos Mária könyvében leírja ezt a folyamatot: „Németországban a náci párt nem került annyira az államapparátus fölé, mint az a Szovjetunióban történt, de az állami szervek sem szívták annyira magukba a pártfórumokat, mint a fasiszta Olaszországban. (Alighanem – rövidebb idő alatt – ez történt a nyilas hatalomátvételt követően Magyarországon is. – MT.) A pártok és a társadalmi szervezetek rekord gyorsaságú felszámolása után lassú araszolás kezdődött. Ennek során különleges náci alakulatok vontak magukhoz állami feladatokat, illetve bizonyos állami feladatok értelmüket veszítették. Az új feladatkörökben náci egységek jelentek meg. A régi és az új fórumok a legtöbbször párhuzamosan működtek, és anélkül, hogy az alá- és fölrendeltség valaha is világossá vált volna. Gyakran azt sem lehetett megállapítani, hogy ugyanaz a személy állami vagy pártalkalmazott”.⁶⁴

Lányi Gusztáv idézett tanulmánya szerint: „a természet adta” a priori tényezők sajtóságosan konstans kötöttségei köré épülhetnek a politikai kultúra artefaktumai: mindenekelőtt a személyközi, de még inkább a tömegkommunikációs térben ható politikai imázs formálása jön itt szóba. A politikai imázs megformálása ugyanis nem más, mint a személyes arc és a politikai szerep közötti feszültség félig-meddig ösztönös „kezelése”, de a poszt/modern politikai kom-

⁶³ Lányi Gusztáv: Szomatikus lélek és politikai kommunikáció. p. 163.

⁶⁴ Ormos Mária: Hitler. p. 276-277.

munikációs világban mindinkább, sőt egyre kifinomultabb technikákat bevető tudatos kontrollálása segítségével. Ezért azt is mondhatjuk, hogy a poszt/modern politikai kommunikációs (játék)térben jóformán nem történik egyéb, mint a versengő arcok (testek) felvonultatása és bemutatása: szimbolikus (h)arcok a politikai nyilvánosságban a hatalom megszerzése és megtartása érdekében”.⁶⁵

Mind e miatt – a fenn már említett – három tipikus forgatókönyve alakult ki a „(h)arcos” összetűzéseknek. Ezek: *1, az ügyes maszkmester; 2, aki nem hajlandó szerepjátásra; 3, a ritualizáló szerepjátás.*

Az „*ügyes maszkmester*” saját politikai imázsa formálásának kiváló gyakorlója. E közben személyes arcát sem veszti el, de mindig és hajlékonyan alkalmazkodik a „közönség” elvárásaihoz. Jó színész módjára még saját produkcióját is élvezzi, mellyel az esetleg csüggedő hívek lankadó szimpátiáját is képes megtartani. Ugyanis néha akkor is tud győzni, ha pártjának szerencsecsillaga leáldozóban van. Az „*ügyes maszkmester*” gyakran a semmiből lép elő, reklám- és kampánypszichológiai eszközökkel építik fel, szerepteljesítményéhez elengedhetetlennek látszanak a profi, szakértői imázsformálási technikák, amelyek révén a kiváló „*maszkmesteri*” produkció előállhat.

Szálasi – véleményünk szerint – 1937-ig az „*ügyes maszkmester*” forgatókönyve alapján dolgozott. Ekkora ugyanis országos hírnevet, mozgalmat és eszmerendszert szerzett, és amikor 1937. augusztus 1-jén „életszerződést” kötött a Szálasi-féle NAP és a Fajvédő Szocialista Párt, majd helyükben létre jött a Magyar Nemzeti Szocialista Párt, a többi kisebb nyilas szervezet már hajlandó volt betagozódni a nagyobb szervezetbe, elfogadni Szálasi pártvezéri tekintélyét. Talán személye nélkül a széleskörű integráció nem is jöhetett volna létre, hiszen korábban senkinek sem sikerült a széttöredezett csoportokat egyesíteni. A budai Vigadóbeli gyűlés után hangzott fel elsőként az „*Éljen Szálasi!*” köszöntés, amely a születő személyi kultusz ékes bizonyítéka volt. Ekkorra Szálasi – legalábbis az őt körülölelő mítosz tekintetében mindenképpen –, készen állt a hatalom átvételére. A személyi kultusz kialakulásában a végső lökést az 1938-as börtönbüntetése adta meg, amely során a párthelyiségekbe bekerültek azok a kellékek, amelyek a Szálasi-mítosz elengedhetetlen feltételeivé váltak, többek közt a vezért ábrázoló portrék is. Ez időtől egy másik forgatókönyv vette kezdetét.

„*Aki nem hajlandó a szerepjátásra*” az a személyes arc és a politikai imázs közti feszültséget nem képes, nem akarja és nem hajlandó kezelni. Számára kicsinyes kompromisszumoknak tűnnek fel a politikai alkuk, és a viták elviselhetetlen terhet jelentenek. A szerepjátásra nem hajlandó politikusi forgatókönyvet alkalmazó, a politikai nyilvánosság – elsősorban – nem személyközi kommunikációs terében él, hanem az eszmék, a politikai ideák és az

⁶⁵ Lányi Gusztáv: Szomatikus lélek és politikai kommunikáció. p. 163.

ideális politika „testetlen” világában. Az ilyen politikai forgatókönyv a politikai imázs nem pragmatikus, hanem ideológiai és/vagy mozgalmári (prófétai) arculata megformálására alkalmas. Különben a „normális”, hétköznapi térből hamar kikopik: szerencsés esetben önként visszavonul, mert belátja „alkalmatlanságát”, de előfordulhat konfliktusosabb eltávolítása is.

Annak ellenére, hogy olykor-olykor Szálasi ideologikus, mozgalmári, sőt sokszor profétai arculatot alkalmazott, forgatókönyve szerint nem volt e típusba sorolható. (Bár néha a propaganda igyekezett ilyen képet kialakítani róla.) Általánosan igaz rá, hogy sem rendszerezett, felelősségteljes politikusi munkára való alkalmatlanságát nem látta be, sem szerepéből eredően a politikától nem vonult vissza idejében, és főleg nem önként. Az, pedig végképp nem mondható el róla, hogy az eszmék, a politikai ideák világában, az ideális politika „testetlen” világában élt volna. Hiszen jobban izgatták a pragmatikusabb (gyakorlatiasabb), mint az ideologisztikus dolgok. Nem véletlen, hogy kavargó és zavaros elképzeléseit, mint ideológiát nem dolgozta ki tudományos részletességgel, azok mindössze brosúra szinten jelentek meg. Ám ez a korban egyáltalán nem volt egyedülálló jelenség. (Annak ellenére, hogy nála egyetlen szélsőjobboldali diktátor sem rendelkezett a korban kidolgozottabb elképzelésekkel.)

Szálasi ideológiai elképzeléseire jellemző, hogy míg például Hitler csak a német élettér tekintetében kreált valamilyen politikai és gazdasági elképzelést, azt is csak csírájában alakítva ki, a Föld más részei kapcsán semmiféle elképzelése nem volt. Szálasi ezzel szemben az egész világra dolgozta ki „nagyter” koncepcióját, amely bár kezdetleges, vázlatos állapotban maradt meg, de talán a gondolat szikrája mégis felfedezhető benne. Vagyis Szálásinak, ha vázlatosan is, de volt „világkoncepciója”, amivel Hitler nem rendelkezett. (Ennek ellenére a „nemzetvezető” mégis a Führernek tartotta fenn a nemzetiszocialista vezérek közti „elnöki” helyet.)

Most nézzük meg a „*ritualizáló szerepjátszás*” forgatókönyvét. Eszerint a politikai szerep mintegy „beleeszi” magát a személyes archa. Lányi Gusztáv is utal rá munkájában: „Valójában tehát itt semmi sem történik meg a politikai imázs megformálására, csak ebben az esetben nem a személyes arc kerekedik felül, hanem a politikai szerep. A politikai szerep pedig azért „győz”, mert a szerepjátszót valóban belső elkötelezettség, „küldetés” hajtja. Esetleg intézményes »védetség« vagy netán karizmatikus adottságai miatt a politikai szerepkel járó rítusokat mintegy magától érthető adottságként ő maga is így fogadja el, és hívei (»alattvalói«) is hozzá tartozónak gondolják”.⁶⁶

Szálasi 1935-1938 után, egyre inkább e forgatókönyv jegyében értelmezte politikai szerepét. Majdani politikusi, miniszterelnöki, államfői, sőt nemzetvezetői feladatát is a küldetéstudat hatotta át, és egyre inkább nem „színész-

⁶⁶ Lányi Gusztáv: Szomatikus lélek és politikai kommunikáció. p. 165.

kedésnek” fogta fel azt. A ritualizáló szerepjáték egyik hazai iskolapéldájává vált, mély meggyőződéssel áthatva. Ebben segítségére volt előbb a pártban betöltött pozíciója, majd az államon belüli, mely kiemelte őt az egymással politikai küzdelmet vívók kommunikációs teréből. Személyében a párt és a nemzetiszocialista/hungarista állam „eszméje” öltött testet, és nem pusztán a párt, állami, kormányzati vagy hatalmi ágakat reprezentáló tisztségek. Törekvései érdekében felhasználta a tömegkommunikáció imázsteremtő, illetve presztízsadományozó lehetőségeit. Ez által hosszabb-rövidebb ideig fenn tudta tartani a társadalommal a formális, közvetett kommunikációt.

Minden bizonnyal számos példát hozhatnánk Szálásival kapcsolatban arra, hogy a politikai szerep mintegy „beette” magát a személyes arcba. Azonban itt csak egyre kívánunk utalni. Tekintetében talán azt az igen jól ismert kérdés-feleletet hoznánk példaként, amely a Szálasi-per tárgyalásán, a Zeneakadémia nagytermében folyt Jankó Péter tanácselnök és Szálasi Ferenc között, mégpedig így:

„- Elnök: Apja neve? Szálasi: Néhai Szálasi Ferenc. Elnök: Anyja neve? Szálasi: Néhai Szatmári Erzsébet. Elnök: Foglalkozása? Szálasi: Magyarország nemzetvezetője! (felmorajlik a hallgatóság) [...]”.⁶⁷

A szerző politológus, a Zsigmond Király Főiskola tanársegédje.

⁶⁷ Zinner Tibor – Róna Péter: Szálasiék bilincsben. p. 221.

VÉGJEGYZET

- a A hamis realista: Bibó István a zsákutcás közép- és kelet-európai fejlődés politikai életre tett hatásaként regisztrálta az új típusú politikust, amelynek ezt a nevet adta. Mint „A kelet-európai kisállamok nyomorúsága” című esszéjében írta: „E típusnak, mely hol arisztokratikus környezetből ereszkedett le, hol népképviselői, demokratikus erők szárnyán emelkedett fel a politikába, kétségtelen tehetség mellett bizonyos ravaszság és bizonyos erőszakosság volt a jellemzője, ami kiválóan alkalmassá tette arra, hogy a demokrácia meghamisításának, a demokratikus formák között folyó antidemokratikus kormányzásnak vagy valamely erőszakos politikai álkonstrukciónak a kezelőivé és letéteményeseivé váljon. Ennek révén megszerezték a „nagy realista” renoméját, s a nyugat-európai típusú politikusokat mint „doktrínéreket” és „idealistákat” sikeresen háttérbe szorították. Bismarck volt ennek a típusnak a nagy példaképe, és a Tiszák, a Brätianuk, Pašić, Bethlen, Venizelosz stb. a jellegzetesebb képviselői. Mindez érdekes, de logikus módon arra vezetett, hogy ezekben az országokban az államfői hatalom, melyet a demokratizmus előretörése itt is kezdett háttérbe szorítani, ismét megerősödött. A kormányok ereje ugyanis abból áll, hogy egyensúlyt tudnak tartani két tényező között, minthogy azonban az egyiket, a népképviselőket rendszeresen korrumpálták, ezzel megerősítették a másikat. Sőt éppen az államfői hatalom lett az a fórum, amelytől a hű alattvalók az éppen garázdálkodó kormányhatalomtól való megmentésüket várták. Ez pedig a meglévő demokratikus erők szétszórását jelentette, és visszaesést abba a demokrácia előtti állapotba, amikor a társadalom a bajoktól való megmenekülését nem törvényektől, a kormány hatékony ellenőrzésétől és az állampolgárok politikai értelmességétől várja, hanem az államfő, a személyes hatalom kegyes jóakaratótól és bölcs elhatározásától”. Bibó István: *Demokratikus Magyarország*. p. 174-175.
- b Hungarizmus: Szálasi szerint az igazi nemzetiszocializmus, amelynek ideológiáját ő alkotta meg. Forrása tulajdonképpen a m. kir. honvédség szolgálati szabályzata, mely minden magyar honvéd számára előírta a követendő világnézet három alapját: az istenfélelmet, a hazaszeretetet és a bajtársiasságot. Szálasi szerint az istenfélelem az abszolúthoz, a hazaszeretet a népi és faji közösséghez, a bajtársiasság pedig a közös céllét harcolókhöz köti a honvédet. A hungarizmust Krisztus tanának, a nacionalizmusnak és a szocializmusnak az összekapcsolásaként tűntette fel. Ebben az eszmerendszerben Krisztus az istenöntudat, a nacionalizmus a személyiségi öntudat, a szocializmus a közösségi öntudatként szerepelt. Azért is hitt szilárdan a hungarizmus európai, sőt világművelésében, mert szerinte a hungarizmus tulajdonképpen konnacionalizmus, amely nem nacionalizmus és nem internacionalizmus, hanem az egymásra talált nemzetek érdekességére, élet-, társ- és sorsközösségre. Csak ennek az eszmerendszernek segítségével volt elkerülhető szerinte, hogy a nacionalizmus sovínizmus, a szocializmus pedig materializmussá váljon. Meggyőződése alapján, mint az igazi Krisztus-hit letéteményesével, csak általa érhető el a kétezer év óta uralkodó anyagelvű világfelfogás és világnézet felszámolása. Az igazság az, hogy a hungarizmus kifejezést Szálasi *Prohászka Ottokár püspöktől*, a hazai katolicizmus teoretikusától kölcsönözte. A fogalom Prohászka felfogásában a keresztény magyarság védelmét jelentette, s az antiszemitizmus mellett demokratikus reformokat, földosztást és általános választójogot is hirdetett. Szálasi hungarizmusa ezzel szemben az európai fasiszta, nemzetiszocialista ideológia magyar változata volt, amely a keresztény vallást is integrálni akarta, s a soknemzetiségű Kárpát-medence politikai „eszperantója” lett volna. Tilkowszky Lóránt egy tanulmánya szerint a két világháború közti Magyarország a nemzetiségpolitikai türelmesség és a nemzetiségi autonómia minden fajtájának, de különösen a területi autonómiának elszánt ellensége volt, és azt a Jászi Oszkár által 1918-ban elképzelt „keleti Svájc-koncepcióhoz” hasonlította. Az „Új Hungária” elképzelés Bethlen István és Teleki Pál pártfogásával, amely a Szekfű Gyula történész által szerkesztett *Magyar Szemle* című kiadvány hasábjain látott napvilágot próbált változtatni e helyzeten. A terv Nagy-Magyarország helyreállításában a nemzetiségi autonómia különböző változatainak és fokozatainak széles skáláját vázolta fel és differenciált alkalmazásukat helyezte kilátásba, az adminisztratív autonómiától a területi autonómiáig, az egyes nemzetiségek nemzeti öntudata, településterületének zártága, magyar uralom alá való visszatérésének részleges vagy teljes volta szerint. A koncepció a magyar nemzetiszocializmus egyik irányzatára kétségtelenül hatást gyakorolt. Szálasi „hungarizmus” néven ismert ideológiája részben ehhez nyúlt vissza. A birodalmi gondolat ugyanis az „Új Hungária” koncepció és a hungarizmus esetében közös volt. Szálasi 1935-ös „*Hungária Egyesült Földek Szövetsége*” terve területi autonómiák föderatív egységeként képzelte el a helyreállítandó magyar biro-

dalmat. A hungarista terv komolytalansága meglehetősen nyilvánvaló volt, helyébe a nyilasok hamarosan újabb „birodalmi nemzetiségpolitikai” elképzeléseket léptettek, amelyeknek szintén kevés közük volt a realitásokhoz. A Kárpátalja visszatértét követő autonómia körüli nehézségek is arra indították a Nyilaskeresztes Párt vezetését, hogy eltérjen a korábbi felfogástól, és területi autonómiák rendszere helyett a népcsoport-autonómiák rendszerét tegye az eljövendő nemzetiszocialista Nagy-Magyarország, a hungarista birodalom szerkezeti alapjává. Ahogy Tilkovszky írja: „A népcsoport-autonómia ugyanis személyi jellegű: a népcsoport tagját akkor is megilleti, ha az ország valamely területén a népcsoport számbeli kisebbségben vagy éppen csak szórványban él. A hatalomra jutás vágyától fűtött Nyilaskeresztes Párt a német birodalom támogatását remélte elérni azzal, hogy 1940 júniusában a parlament elé terjesztett törvényjavaslatával utat tör Magyarországon a nemzetiségi kérdés népcsoportelv alapján való rendezésének.” A beteresztői nyilaskeresztes párti képviselők egyébként törvényjavaslatukban az ország lakosságát nemzetiség szerint hét népcsoportba akarták „szét-anyakönyvezni”; a magarság lett volna az egyik. A Nyilaskeresztes Párt törvényjavaslatát német részről nem tartották megfelelőnek, mert az elmagyarosodott németek regermanizálására éppúgy nem adott lehetőséget, mint a német nemzetiségűek különválasztására a magyar ifjúság leventeservezetén vagy a honvédségen belül. A nyilas törvényjavaslat német megítélésében az is szerepet játszott, hogy a magyar birodalmi gondolatot a német birodalmi gondolattal semmiképpen nem tartották összeegyeztethetőnek. Ez a törekvés, ha hungarizmusként nemzetiszocialista köntösbőben is jelentkezett, vagy ha az ezeréves magyar birodalmat alapító első királyról „Szent Istváni állameszmének” hívták, éppen úgy elutasításra talált körökben. Német részről tehát nem úgy fogadták a Nyilaskeresztes Párt „felajánlközását”, ahogy a törvényjavaslat beteresztői elképzeltek, hovatovább a nyilaskeresztes jelvény alatt szervezkedő egyéb magyar nemzetiszocialista pártok is elutasították azt. Tilkovszky Lóránt végül leírja: Szálasi – aki nemzetiségpolitikai kérdésekkel behatóan foglalkozott –, amikor 1940 őszén kiszabadult a börtönből, utólagosan jóváhagyta Huby és Vágó törvényjavaslatát, s hozzálátott nemzetiségpolitikai terveinek kidolgozásához. A Nyilaskeresztes Párton belül nemzetiségi tagozatokat kezdett felállítani, a pártjelvényt nemzetiségenként nemzetiségi színekkel variálta; kiszemelte azokat a szlovák, kárpátukrán stb. „népcsoportvezetőket”, akikre a hatalomátvitel után támaszkodhat a „Hungarista Birodalom” közösségének felépítésében. Szálasi nagy csodálója volt Hitlernek, a német birodalom népe szempontjából óriási jelentőségűnek tartotta a Führer ideológiáját, és politikai tevékenységét, amelyből a magyar nemzetiszocializmus is sokat tanulhat, jöllehet a magyar nemzetiszocializmus, felfogása szerint, sajátos magyar talajból született és sajátos magyar feladatok megoldására hivatott, s elvileg egyenrangú félként kapcsolandó be a nemzetiszocialista Európa-közösségbe. A magyarországi németiséget mindemellett nem ismerte el a német nép-nemzet részének, hanem a magyar nemzet részének tekintette, amelyet – „népszemélyiségének” (Volkspersönlichkeit) tiszteletben tartásával – magyar vezetés alatt kell az ország többi népével szoros állami egységbe fogni. A kitelepítés szankcionális jelleggel szerepelt Szálasi eszmerendszerében: azok a nemzetiségek, illetve azon részek, amelyek a „Hungarista Birodalomba” beilleszkedni nem akarnak vagy nem tudnak, kitelepítendőek. (A szláv népek a Volga vidékére, a románok a Dnyeper és a Bug közé, a németek a német „birodalomba”). (Tilkovszky Lóránt: Szálasi „hungarizmusa” és a nemzetiségi kérdés. p. 350-360)

- c Szociálinternacionálé: Szálasi szerint az ország belső munkarendje, amely alapján a gazdaságot és a társadalmat újjá kell szervezni. Tulajdonképpen a szocializmus és a nemzeti gondolat egyesítése, mely által – várakozásai alapján – megszüntethető az osztályharc, kialakult volna a korporációs társadalmi szerkezet és a „nemzetiszocialista munká állam”.
- d Konnationalizmus: a hungarista állam nemzetközi kapcsolatrendszerét jellemző együttműködés, amelyet a többi nemzetiszocialista nemzetközösséggel folytat. Nem nacionalizmus és nem internacionalizmus, Szálasi eszmerendszerében az a kifejezés, amelyet ő az általa „elavult fogalmaknak” nevezettek helyett használt, és céljai elérésére jellemzőjének tartott, a többnemzetiségű állami jelleg melletti határozott területi érdek összefoglalására. A fogalommal tulajdonképpen Szálasi felrúgta az addig csak a kommunisták és polgári radikálisok által nem betartott konszenzust, amely szerint a magyar nép különleges jogállása, egyedüli államalkotó volt a megkérdőjelezhetetlen.

IRODALOMJEGYZÉK

- Az 1935. évi április 27-re hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XVIII. k.*
- BAYER JÓZSEF: *A politikai gondolkodás története*. Osiris, Budapest, 1998.
- BIBÓ ISTVÁN: *Demokratikus Magyarország. Válogatás Bibó István tanulmányaiából*. Magvető, Budapest, 1994.
- BORSÁNYI GYÖRGY: *„Munkát! Kenyeret!”*. Kossuth, Budapest, 1971.
- BÖLÖNY JÓZSEF: *Magyarország kormányai 1848-1987*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.
- CSIFFÁRY TAMÁS szerk.: *Szálasi Ferenc börtönnaplója, 1938-1940*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1997.
- FROMM, ERICH: *A rombolás anatómiája*. Háttér, Budapest, 2001.
- GERGELY JENŐ: *A Gömbös-szindróma. Gömbös Gyula (1886-1936)*. In *História* 2000/3. szám.
- GOLDMAN ELEONÓRA: *A XX. század magyar közéleti nyelve*. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, Veszprém, 2003.
- HITLER, ADOLF: *Harcom (Mein Kampf)*. Interseas Editions, Hódmezővásárhely, 1996.
- JUHÁSZ GYULA: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*. Kossuth, Budapest, 1988.
- KÁDÁR GYULA: *A Ludovikától Sopronköhidáig I.k.*. Magvető, Budapest, 1978.
- KARSAI ELEK – KARSAI LÁSZLÓ szerk.: *A Szálasi per*. Reform, Debrecen, 1988.
- KARSAI ELEK szerk.: *„Szálasi naplója” – A nyilas mozgalom a II. világháború idején*. Kossuth, Budapest, 1978.
- KARSAI LÁSZLÓ: *Szálasi, a demagógia diadala Magyarországon*. In *Rubicon* 1996/3. szám.
- LÁNYI GUSZTÁV: *Szomatikus lélek és politikai kommunikáció*. In Sárközi Erika szerk.: *Rendszerváltás és kommunikáció*. Osiris-Erasmus, Budapest, 1999.
- LÁNYI GUSZTÁV: *Rendszerváltás és politikai pszichológia*. Rejtjel, Budapest, 2001.
- LÁNYI GUSZTÁV szerk.: *Politikai pszichológia*. Balassi, Budapest, 1996.
- LUKACS, JOHN: *A történelmi Hitler*. Európa, Budapest, 1998.

- MANN, THOMAS: *Naplók / I. 1918-1921, 1933-1939. Európa, Budapest, 1988.*
- MÁTÉ GYÖRGY: *Budapest szabad! Móra, Budapest, 1980.*
- NAGY VINCE: *Szálasi és társai a vádlottak padján.*
In. www.rev.hu/sulinet45/szerviz/oha/nagyv.htm
- ORMOS MÁRIA: *Hitler. T-Twins, Budapest, 1994.*
- ORMOS MÁRIA: *Politikai szerepek és személyiségek a huszadik században.*
In Magyar Tudomány 2003/1.
- PRATKANIS A.R. – ARONSON E.: *A rábeszélőgép. Ab Ovo, Budapest, 1992.*
- SIPOS PÉTER: *Egy politikai eszmerendszer kialakulása.* In. Csiffáry Tamás szerk.: *Szálasi Ferenc börtönnaplója 1938-1940. Budapest Főváros Levéltára – Filum, Budapest, 1997.*
- SZERENCSÉS KÁROLY: *„Az ítélet: halál”.* Kairosz, Budapest, 2002.
- TILKOVSZKY LÓRÁNT: *Magyarság és nemzetiség. Nemzetiségpolitikai irányzatok Magyarországon (1919-1945).* In Lackó Miklós szerk.: *A két világháború közötti Magyarországról.* Kossuth, Budapest, 1984.
- TILKOVSZKY LORÁNT: *Szálasi „hungarizmus” és a nemzetiségi kérdés. Az 1944. év története.* História könyvek, Budapest, 1984.
- UNGVÁRY KRISZTIÁN: *„Nagypéntek nélkül nincs feltámadás”: Szálasi Ferenc külpolitikai elképzelései.* In Romsics Ignác szerk.: *A Magyar külpolitikai gondolkodók.* Osiris-Századvég, Budapest, 1998.
- ZINNER TIBOR – RÓNA PÉTER: *Szálasiék bilincsbén.* I-II. k. Lapkiadó Vállalat, Budapest, 1986.